

12553
Dublet

N. IORGA

CĂRȚI REPRESENTATIVE
ÎN VIAȚA OMENIRII

VOLUMUL V.
EPOCA MEDIE ȘI MODERNĂ

6
BUCUREȘTI
EDITURA CASEI SCOALELOR
1935.

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCURESTI

Cota 12553

Dublet

Inventar 416478

N. IORGA

CĂRȚI REPRESENTATIVE
ÎN VIAȚA OMENIRII

VOLUMUL V.
EPOCA MEDIE ȘI MODERNĂ

BUCUREȘTI
—
EDITURA CASEI SCOALELOR
1935.

BIBLIOTECA GENERALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
Cota ~~217/03~~ 12553
Inventar 416478 Dublet

RC 126 / 05

B.C.U. Bucuresti

0416478

87. N. N. N.

I.

Felix Platter.

Pentru un secol de învățătură, adesea ori seacă, precum e secolul al XVI-lea, foarte rari sînt lămuririle asupra vieții doritorilor tineri de învățătură din acel timp, a studenților.

De aceia a fost foarte bine venită publicarea însemnărilor, întinse și deosebit de prețioase, din 1612, ale lui Felix Platter († 28 Iulie 1614), fiu de burghes din Berna și înscris la Facultatea de Medicină din Montpellier¹.

O familie de muncă modestă. Mama lucrează, fiul fățuiește până-și sîngerează degetele.

Fiul lui Toma Platter, tipograf și dascăl, predicator calvin, a găsit acasă la dînsul chiar obișnuința învățaturii sprijinite pe cunoașterea adîncă a limbilor clasice. La nașterea lui i se prezice astfel fericirea, legată ca dorință de însuși numele lui: „Ni me fallit animus, hic puer felix erit“. Cel care-l botează e Paulus Phrygius, care, bine înțeles, n'avea nimic a face cu Frigia; nașii e și Simon Gryphäus². În jur, peste acești buni creș-

---

¹ Felix Platter, *Tagebuchblätter aus dem Jugendebeben eines deutschen Arztes des 16. Jahrhunderts*, hggb. von Horst Kohl, în „Voigtländers Quellenbücher“.

² Cursul învățăturilor e acesta: în primul rînd „Dialecta in Paedagogium“, apoi „Coelius orator“. Pentru grecește „Compendium Fuchsii“, lingă fizică, Pentru medicină, Hipocrate.

tini, numai Myconis, Vesalius, Gemuseus, Frobenius, Lathonius, Coccius, Cellarius, Thorinus, Catalanus, Dulphius, Garinus, Oporinus, Pedionäus și cîte altele, pînă și la clericii Lykostheus, Epiphanius, Hermes, Eucharius. Cîte o femeie se chiamă Paschasia, lîngă tovarășe cu nume biblice: Sara și Rebeca.

Într'o astfel de societate, învățămîntul se sprijină pe „poesia latină“, *latenische Poeterei*, pe *das Griechische purum*, atît de ținut în samă, încît pentru că nu l-a studiat bine copilul, tatăl îl plesnește peste ochi. Un Karl Uttenhovius e definit ca „puternicul Grec și poet“. La școală, Toma face să se joace piese latine ca „Hypocrisis“, în care este și o Psyche încunjurată de îngeri. Și aiurea se represintă Plaut (*Aulularia, Phormio*), copiii în haine pastorale recită ecloge latine, pe cînd în biserica Augustinilor rectorul și școlarii presintă comedii ca *Zacheu* și *Aman*. În piață se poate gusta „Convertirea lui Pavel“, în Tîrgul Cărnii „Susana“. Acasă, Felix vede jucîndu-se tragedia nouă *Saul*. Tatăl însuși scrie o comedie, *Der Wirt zum düren Ast*, „Birtașul de la craca uscată“.

Alături de iubirea pentru antichitate, este și credința față de noile doctrine ale stăpînului Genevei vecine, Calvin. Toma a tipărit pe acesta și e un mare dușman al preoților catolici, închinători de idoli. „Tata“, spune scriitorul, „mi-a arătat pe Ioan Calvin, care tocmai atunci venia de la Strassburg la Geneva; a vorbit mult cu tata, care-i tipărise prima carte, *Christianae religionis Institutiones*, în anul 1536, cînd m'am născut eu“.

Dar, pentru devotamentul față de cărțile latine și grecești și pentru acest fanatic sentiment al reformei religioase necesare, nu trebuie să se creadă că Basel, „larg cunoscuta cetate, veselă, plăcută“, acest centru de „libertate helvetică“, acel izvor de învățătură reformată, se despărțise de vioiciunea și spontaneitatea

veselă a evului mediu. Arcași trag pe Piața Sfintului Petru. Paiți apar cu trîmbiți și cu tobe, măști de glumă și de spaimă, care ieau cu varga din urmă pe copii.

Evenimentele de politică externă nu prea au răsunset, și patriotismul local, făcut mai mult din obișnuință, e slab. Copilul vede inscripția din 1357 a triumfului bernese, ca și steagurile rupte după bătălia din 1544 în Piemont. Sînt între cetățeni dintre aceia cari au luat parte la douăzeci de lupte, până la aceia din Franța războaielor de religie, la Montcontour. Cum Carol Quintul bătrîn e, în ultima din campaniile lui, la Metz, orașul se teme nu cumva puternicul Împărat să-și fi pus ochii și pe dînsul.

La cinsprezece ani, Felix se duce să învețe medicina la Montpellier. Întăia oară și-a părăsit casa și e desorientat, îngrijorat și trist. Toată această lume străină îl uimește și-l sperie. Călătoria de la un loc la altul, de la un han la alt han, o zugrăvește el cu de-amănuntul. Se simte liniștit numai cînd i se deschide liniștitoarea perspectivă a cîmpului cu ierburi mirositoare.

Tînărul, căruia tata n'a avut tăria de a-i spune pînă la capăt *Felix, vale*¹, pleacă de acasă cu „două cămăși și o năframă“, avînd în buzunar „patru coroane în aur și trei în monedă mică“, plus un *Wallis-Thaler* de-al lui Mathias Schinner, pe care-l va păstra cu sfințenie pentru a-l aduce înapoi. Ca alimentație, „un iepure de casă fript“.

Trece prin Lausanne și ajunge la Geneva, vîzînd în

¹ „Cînd mi-a dat mîna și voiă să-și ieie rămas bun și să zică: *Felix, vale*, n'a putut rosti *vale*: a zis *va* și a plecat trist. Aceasta mi-a mișcat foarte inima, așa încît pe urmă am făcut drumul mai trist, pe cînd la început mă bucurasem de dînsul.“ O sentimentalitate ca a lui Rousseau, un vînt de romantism încă de pe atunci...

cale Savoiarzi, țerani și calici cu castane, pîne neagră și vin, oameni gata de ceartă. În capitala calvinismului are fericirea de a vedea pe profetul însuși, care-i zice „mi Felix“ și-i recomandă pe chirurgul Michel Édouard din Montpellier; păcat numai că străinul nu înțelege predica lui Calvin înaintea mării mulțimi care-l ascultă! Prin St. Maurice, cu hanul „la Pălăria Cardinalului“, iață-l coborît la Lyon, unde întâmpină primul cas de condamnat la moarte pentru idei religioase.

La Vienne îl interesează vechiul turn; îi iese înainte profesorul copiilor regelui, cu care vorbește în limba latină. La Orange îi atrage privirile arcul de triumf. La Avignon numai, unde stă la han cu niște marinari, îl prinde dorul de acasă. Iea de cap calul, care nechiază, „ca și cum și lui i-ar părea rău de singurătatea noastră“. La Nîmes vede amfiteatrul cu lupoaica. Așa ajunge la Montpellier, unde se înscrie: „descriptus fuit în albo studiosorum medicinae“.

Montpellier e un oraș de graniță, cu atmosferă în mare parte spaniolă, cu o populație în care sînt mulți marani de sînge evreiesc și în care studenții își fac de cap.

Și fete asistă, *Demoisellen*.

Învățătura nu stoarce prea mult puterile lui, care cîntă atîta din alăută, de i se zice: *L'Allemand du luth*. Dimineata și seara însă programul prevede cîte două, trei lecții, la Guichard, Guichardus, la bătrînul decan Griphius, la Sabranus, la Saporta, la Scyronius cancelariul, la Rondelet, la Fontanus, la Bocandus: pe cîte unul studenții îl silesc să vie la oară. Noaptea, gazda, Catalan, pune pe tînărul Elvețian să cetească din Biblia latină și-i vorbește contra idolilor sau îi dă știri despre biruințele creștinătății contra Turcilor. Bine înțeles, școlarul își iea dreptul să mănînce în post languste, raci, pești, lîngă cepe și andive, și le scaldă în vinul roșu generos al

Sudului. Ba se mai desface și ca să caute pe malul Mării vecine, în nisipul cald în Februar, oase de sepie.

O lume de cărturari e în legătură cu gazda aceasta, în casa căruia se cetește Plaut, *Amfitrionul* lui: Thomas Guérin și tipograful Bonhomme din Lyon. Dar Platter găsește și oameni de la el de-acasă: poetul Lorichius, un om de la Skt. Gall, altul din Basel, doi garzi ai regelui Navarei, Jacob Heilmann și Fritz din Zürich, pe lângă alții din Leipzig, din Flandra, din Piemont. Luteranii nu sînt însă bine văzuți. Se ieau măsuri, cu un comisardin Toulouse, contra lor: „așa se numiau atunci creștinii reformați; numele de calvin și hughenot nu erau încă în us“. Și pentru orice păcat dovedit față de legea catolică, eșafodul sau arderea în efigie, cum a fost cazul cu sora episcopului chiar, și cu soțul ei.

Dar, înainte de toate, se petrece, zgomotos, din toată inima, scandalos, și până la crimă, toate patimile fiind deslănțuite, măcar până la vrîsta cumințeniei.

Procesii, ca aceia pentru victoria regelui Franciei la Metz, cu alaiul în haine albe, cu musică de Crăciun, cu lumînări colorate, și steaguri, răspîndind bomboane din linguri de argint. Zburdăciuni de noapte cu musică, baluri cu „Demoisellen“, jucându-se o serie de danțuri provinciale (*ballieren*): *braille*, *gaillarde*, *la volte*, *la direschene*. Autorului îi place să ieia la joc pe fata lui Rondelet. Une ori danțul e pe cergi catalane, „ca să nu audă vecinii“. Hramuri ca de ziua Regilor, cînd Nemții aduc lăutari și întind masă. Botezuri, ca a fetei lui Gr phius. Mascarade la *Mardi Gras*. *Aubade* la fereasta fetelor. Chefuri cu *muscut* și *hypocras*. Cîte un medieval *tournoi*.

Nunți: a fetei lui Franciscus Fontaninus, în mijlocul căreia se aude strigătul „Retirez-vous, Flavigny“, pentru ca îndată acesta, străpuns, să strige. „Je suis mort!“ a Isabelei Catalan, cu un negustor din Béziers, și stu-

dentul nostru „se lasă în vorbă foarte prietenește, de mai a ajuns să se amorezeze nebun“¹, cu Jeanne de Sos, care va lua pe un Saporta. Fără a mai pomeni cofetăriile.

Execuțiile în piața publică, unde de obicei apar ceva *bateliers* cu animale îmblinzite și femei jucând pe funie, groaznicele execuții, cu membre sfărâmate și carne sfiriind, atrag pe acești tineri neconținut pe străzi, ocupație pe care ei o numesc *gassatum*. Între altele, Platter, care a jucat la bal cu iubita viitorului Despot-Vodă, Gillette d'André, vede cum acesta, vinovat de omor din cauza ei, e executat în efigie². Și pentru părăsirea legii se suie cineva pe eșafod, spre distracția bunilor creștini, fii credincioși ai mamei Biserica. Și pentru isprăvi de vrăjitori. Une ori și osînditul contribuie la spectacol, făcîndu-și rugăciunea în versuri: „priez Sainte Marie, qu'elle prie son fils de me donner le paradis“.

Se merge noaptea, de haz, dar și din sărăcie, la furat cadavrele pentru disecție; cînd prada macabră se aduce acasă de bandă, care a scăpat de păzitori, e și surprinderea descoperirii: un copil, ori cutare femeie, ori un coleg. O asemenea întreprindere nocturnă se chiamă: a merge *cadaveratum*.

Dar, cu toată vecinătatea Turcilor, cari sînt la Aigues-Mortes cu douăzeci și cinci de galere, la Frontignan cu optsprezece, se iese în zilele cele bune, cu soare, la cules flori, *herbatum*, primblarea trebuind să se prefacă mai tîrziu într'o excursie de-a lungul acestor frumoase și necunoscute Francii. Astfel, la Frontignan chiar, „unde crește mușcata“ și unde e „demoiselle Marthe Guichichandre“, la Nîmes, unde străinul admiră

¹ Eine gar freundliche Jungfrau, die in Tanz und Gespräch gar freundlich zu mir tat, dass ich mich in sie schier vernarrte.

² V. *Revista Istorică* pe 1931, p. 35.

podul și „statuia lui Romul“, la Avignon, cu vederea Rhônului, la Marseille și la Arles, cu urmele antice, la Maguelonne și la Aigues-Mortes, la Béziers, la Carcasonne și Toulouse, „puternic oraș“, la Agen și Bordeaux, la Amboise, Blois, Orléans, la Paris și St. Denis, la Bourges și Dijon, la Besançon și, dincolo de hotar, la Montbéliard. Astfel se îndeplineau visurile de copil ale aceluia care-și construisese pentru plăcere corăbioare de lemn.

El va mai călători, în 1577, 1596, 1598, dar deocamdată vine acasă să-și treacă examenele.

Cunoaștem prin notele lui cum se făcea acela de doctorat la Basel. Întăiu anunț la biserică. În perorație se explică Galienus. Apoi se face petiția (*petiren*) la decan. *Tentamenul*, încercarea, ține trei oare; două teme rămân pe a doua zi, când se cetește și din Galienus și din Hipocrat însuși, discuția ocupînd trei oare. Disputația publică are loc în *Aula medicorum*, de la șapte la douăsprezece.

Așa numai se capătă voia presintării la doctorat, pentru care el însuși alege ziua promovării, cu doi „promotori“. La patru parohii se publică „intimația“. Candidatul, care trebuie să „profeseze *ex tempore*“, e în haină neagră căptușită cu mătasă, dar cu pantaloni de aclaz roșu. E dus de decan și pedel cu buzdu-ganele în mîină la catedră pentru *improptu* și interpretarea din carte.

Doctorul va scrie cărți prețuite pe vremea lui (*De corporis humani structura et usu*, în 1583, *Praxeos medicae opus* în 1602-7; *Observationes in hominis affectibus plerisque*, în 1614). El va fi, în timpul ciumei din 1563-4, unul din medicii orașului și spitalului. Însuși va spune cu mîndrie că a fost present la nu mai puțin de șapte epidemii în orașul său și a ajutat la cinci, fără a se îmbolnăvi.

Dar, pe cînd opera lui de profesor e de mult total uitată și serviciile sale de curant vor fi fost mai mult de încurajare și mîngîiere, rămîn paginile în care studentul și-a însemnat, mai mult decît truda din fiecare zi, viața de zbucium bucuros a celor d'intăiu ani de tinereță.

II.

Bacon din „Essays“

De la un biet student care ține să nu se uite isprăvile sale proprii și ale colegilor, trecem la unul din marii oameni ai secolului al XVI-lea și la aceia din cărțile lui care nu e cea mai importantă din punct de vedere al ideilor, dar care a fost mai mult citită și înțeleasă de oamenii din acea vreme: la Bacon și la „Essays“ ale lui.

Născut la 22 Ianuar 1560 († 9 April 1626), Bacon de Verulam, viconte de St. Albans, poate fi privit, prin toată pregătirea lui, prin călătoriile la Roma, la Paris (1577-80), prin data intrării în Parlament (la 1595) — de și situația de sollicitor general e din 1607, cancelariatul din 1617-8 și condamnarea din Maiu 1621 — ca un om din acel veac în care știința, ideia e mai îndrăzneată și mai plină de semeție, în același timp când forma păstrează încă tot farmecul de naivitate al evului mediu.

Nu e locul a se vorbi aici de opere așa de epocale ca *Magna Restauratio scientiarum* sau *Novum Organum*, de „Pregătirea la istoria naturală și experimentală“, de considerațiile asupra „demnității și progresului științelor“ (*De dignitate et augmentis scientiarum*), nici chiar de lucrările de istorie ale lui Bacon, sau de „Noua Atlan-

tidă“. Din punctul de vedere al acestei serii de studii, cea ce interesează e mai ales cărticica de cugetări pe înțelesul oricui asupra rosturilor vieții.

Omul superior, care în atâtea direcții a precedat timpurile noastre, nu e numai un cercetător al adevărului, un curios de lucruri nouă, un gîcitor de metode și un închipuitor de sisteme; el își atribuie, cu toată convingerea și hotărîrea, o misiune. „Mă cred“, scrie el, „născut pentru folosul omenirii“¹, căreia de aceia, și nu pentru gloria sa personală sau pentru mulțămirea sa însăși, vrea să-i arăte o cale nouă, care s'o ducă spre o fericire pe care încă n'a avut-o.

De aceia, „Încercările“ lui, *dibuirile* lui în toate domeniile privitoare la om sînt așa de *umane*. Altfel decît în solemnele cărți latine de teorie, el se vedește pe sine, cu amintirile personale, multiple și variate, despre oameni și despre lucruri. Casuri din Anglia, din Rusia chiar sînt aduse înainte, fără a fi vre-odată și anume căutate. Vorbind de mine, el spune că în Țerile-de-Jos sînt „cele mai bune de de-asupra pămîntului“. Acolo egalitatea între toate categoriile omenești își aduce roadele. Și în cantoanele elvețiene e bine, pentru că s'a stabilit între ei o solidaritate activă, cea ce numește el o „utilitate“.

De pe unde a fost, culege impresii și învățături. Din Escorial, din Vatican, unde i se pare că nicio cameră a vechiului palat nu e în adevăr frumoasă. Și el închiuiește o clădire așa cum s'ar cuveni să fie. Neapărat grădină, căci „grădina e cea mai pură din plăcerile umane“, grădină cu gazon, cu alei acoperite, sămănate cu pruni, în care figuri de ceramică, la modă atunci, cu munți artificiali, piramide și țîsniri de apă, întocmai cum le-a văzut în Spania și cum s'a introdus apoi obi-

---

¹ Ego cum me ad utilitates humanas natum existimarem.

ceiul pretutindeni. Florile să fie rînduite așa încît orice anotimp să li aibă înflorirea; grote, fîntîni să nu lipsească. În mijlocul unei curți separate, clădirea să se ridice, supt cupole, cu galerii, cu ferești de cristal, dominată de un turn înalt. Și să nu-i lipsească săpăturile în lemn, statuile, pe lîngă pictura de la sine înțeleasă.

În același timp, el dă pentru călătorii, pe care le recomandă, sfaturi care sînt de urmat și astăzi. Se va pleca în grup, dacă se poate cu vre-un ambasador, în liniște și ordine, avînd cu sine recomandații, dar și cărți, și însemnîndu-se zilnic ce se vede, purtîndu-se și o corespondență. Ce se va vedea? Curți și săli de judecată, dar, nu mai puțin, „biserici și mănăstiri, cu monumentele din ele, zidurile și fortificațiile cîtărilor și orașelor... antichitățile și ruinele“. Ca distracții, să se caute „comedii, dar acelea la care merge cea mai bună speță de persoane“, „cabinete“ și colecții de „rarități“. Dar nu „triumfuri, mascarade, petreceri, nunți¹, îngropări și execuții capitale“. Și — cît e de prețios, aice, sfatul! — să nu se uite țara de naștere, să nu se sacrifice unui bolnav exotism, să rămîie cineva credincios celor de acasă. Să nu pară că schimbă obiceiurile țerii sale pentru cele din locuri străine, ci numai să puie flori din ce a învățat în datinele țerii sale.

„Încercările“ nu dau expuneri logice, ci resumă adesea judecata în formele clare și scurte, de o înțelepciune populară adîncă, adesea însuflețite de poezie, care rămîn. Astfel: „Soarta e ca un tîrg, unde, de multe ori, dacă stai puțin, prețul scade“. „Dacă un om veghează prea mult, poate să-l prindă somnul.“ „În general

---

¹ Dar e pentru danțuri, mai ales cele cu musică — *active in song* — și dialog. Vorbește de măști și parfumuri.

e bine să încredezi în începuturile tuturor marilor acțiuni lui Argus cel cu o sută de ochi și sfârșiturile lui Briareu cel cu o sută de mâni.“ „Cine împachetează cărțile poate să nu joace bine.“ „Fețele sînt numai o galerie de portrete și conversația numai un sunet de chimval cînd nu e iubire.“ „Bănuielile între cugetări sînt ca buhnele între păsări, care zboară într'amurg.“ „Cea mai bună parte din frumuseță e aceia pe care n'o poate exprima pictura.“ „Faima e ca un rîu care duce lucruri ușoare și umflate și îneacă pe cele grele și solide.“ „Vernisul nu face numai ca lemnul să străluce, ci să și dureze.“ „Vanitoșii sînt desprețul cumișilor, admirația nebunilor, idolii paraziților și sclavii propriei lor lăudăroșii.“ „Unde teascul e strîns prea tare, iese vinul aspru, care miroasă a piatră.“ Un sănătos humor nu lipsește, „spirit, dar nu amărăciune“, cum zice el însuși. Cetim: „Stăi pentru ca să isprăvim mai răpede“. „Francesii sînt mai cumiși de cum par și Spaniolii par mai cumiși de cum sînt“.

Un adînc sentiment religios, presintat cu o discreție care nu înlătură hotărîrea, însuflețește cugetarea cercetătorului tainelor pînă atunci nelămurite ale naturii. Filosofia superficială e născătoare de ateism. Dogmele rătăcesc une ori: mai bine nicio idee despre Dumnezeu decît una falsă. Dar, spune el cu avînt, „aș crede mai curînd toate fabulele legendei și Talmudul și Coranul decît că acest corp universal e fără o minte.“ Și aiurea: „De sigur e cerul pe pămînt o minte omenească mișcată în caritate, odihnită în Providență și orientată după polurile adevărului.“ Gîndind așa, moartea nu-l sperie: „e tot așa de natural să mori ca și a fi născut“. Din această concepție iese și adevărata morală, de claritate și decisiune: „Trecînd de la adevărul teologic și filosofic la adevărul afacerilor politice, se va recunoaște și de acei cari n'o practică aceia că o purtare

clară și rotundă este onoarea naturii umane.“ Iar „minciuna chiamă judecata lui Dumnezeu asupra generațiilor oamenilor“.

Religia însă trebuie să fie sigură: una și nediscutabilă. Îndată ce lipsește unitatea, sufletele se îndepărtează de Biserică, pe cînd cu o Biserică fără șovăieli „pacea externă a ei se preface în pacea conștiinții“.

Deci e contra divergențelor, a „sectelor“, care trezesc spiritul revoluționar și măgulesc patimile. „Oamenii creiază opoziții care nu sînt.“ Cînd le afli în cete, să cauți a cîștiga pe șefi. Violențele nu sînt bune, declară omul care a trăit în mijlocul urilor ucigașe, deslănțuite în numele lui Dumnezeu cel iertător și bun. Să nu se întrebuițeze sabia lui Mohammed, „afară de casurile de scîndal deschis, de blasfemie sau amestec de uneltiri contra Statului, cu atît mai puțin să nutrească sedițiuni, să autorizeze conspirații și rebeliune, să puie sabia în mînile poporului și tot așa tinzînd la subversiunea oricărui guvern, care e orînduit de Dumnezeu“. Să nu se „propage religia prin războaie sau prin persecuții sîngeroase“! „Ce ar fi zis Lucrețiu dacă ar fi știut de masacrul din Franța ori de complotul pulberii din Anglia?“

Ca regulă generală, nicio supărare pe omul cel rău. „De ce să fiu supărat“, zice acela care a suferit de la contemporanii și prietenii săi și desonoarea, „pe un om care se iubește pe el însuși mai mult decît pe mine?“ El e ca spinul, care nu poate decît să înțepe, ca „săgeata care pleacă prin întunerec“, oarbă. Răsbunătorii se chinuiesc neconținut pe ei întîiu. „Omul care se gîndește e la revanșă își ține deschise rănile care altfel s'ar tămădui.“ Și, mai la urmă, ce e chiar suferința pe care el ți-o dă decît „binecuvîntarea Noului Testament“? Și ja aceasta el adauge aceste cugetări de o frumuseță deosebită, în care se cuprinde poate amintirea atîtor

dureri ale sale, de și lovitura cea mare i-a venit mai târziu numai: „Prosperitatea nu e fără multe temeri și neplăceri, și adversitatea nu e fără multe mîngîieri și speranțe. Vedem doar în operele de fantasmă că e mai plăcut să ai o operă veselă (*lonely*) pe un teren trist și sumbru decît să ai o operă întunecată și melancolică pe un fond vesel (*lightsome*).“ Căci „virtutea, de sigur, e ca mirezmele prețioase, care sînt mai mirositoare cînd le arzi ori le strivești. Prosperitatea poate mai bine să descopere vițiul, dar și adversitatea descopere virtutea.“

Eroism față de loviturile sorții, împăcare cu durerile fatale; dar virtutea care se compune din aceste elemente nu trebuie să iasă în drum și să umple lumea de zgomot. Bacon e în această privință tovarășul lui Carlyle, profetul tăcerii. „Goliciunea e nepotrivită în suflet ca și în trup... Acel care flecărește ce știe va flecări și ce nu știe.“ Discreția poate merge, spune el, până și la disimulație, de și din practică știe că „speța cea mai slabă de politicieni sînt ipocriții cei mai mari“.

Statele, după socotința lui Bacon, nu sînt în funcțiune nici de teritoriu, nici de număr al locuitorilor, nici de al meșteșugarilor pașnici, moleșiți, ci de organizarea lor, mai ales aceia pentru războiu, pe uscat sau și pe mare. Dominația maritimă e doar „unul din principalele domnii ale regatului Marii Britanii“, care astfel și-a căpătat Indiile.

O armată nu trebuie să fie alcătuită din mercenari, nici să aibă un caracter pur aristocratic: cu oameni din mulțime, cu țerani au bătut Englezii pe Francesi și Henric al VII-lea, a cărui istorie a scris-o Bacon, a făcut bine dîndu-li pămînt. I se pare că este o asă-mănare cu Polonia, în care „servitori liberi ajută pe nobili“¹.

¹ State of free servants and attendants upon noblemen and gentlemen, which are by no ways inferior unto the Germans for arms.

Dar străinii, bine amestecați cu localnicii, nu trebuie răspinși de loc; numai cît ramurile să rămîie în raportul cüvenit cu trunchiul. Așa au făcut Romanii, încetățenind și colonisînd. Astfel, de fapt, „lumea s'a întins asupra Romanilor“. Spaniolii, acum, ieau ca soldat sau ofițer pe oricine, și ei au ajuns a birui pe Turci, popor atît de militar, dar astăzi decăzut. Era bine odinioară cînd învingătorul avea ca răsplată triumful.

„Un războiu drept și onorabil e adevăratul exercițiu.“ Și onorabil i se pare acestui represintant al unui popor care privighiază și nu iartă, și războiul preventiv el însuși: „Nici nu trebuie primită părerea unor oameni de școală că un războiu nu se poate face drept decît după o înjurie sau provocare, pentru că o teamă dreaptă sau un pericol iminent pot fi, fără îndoială, de și nu s'a dat nicio lovitură, dreaptă cauză de războiu“.

Observațiile asupra războiului în toate timpurile sînt pătrunzătoare, une ori profetice. Bacon știe că direcția atacurilor a fost totdeauna de la Nord la Sud, că odată se urmăria linia Est-Vest. El își dă samă că une ori o nație se revarsă ca un potop pentru că populația s'a înmulțit fără a fi prevăzut mijloacele de traiu, și astfel el premerge economiștilor de mai târziu. Se creiază mari Imperii, în care apoi se încuibează demoralisarea, și fragmente se împrăștie, „fiecare pasăre luîndu-și o parte“. Vede astfel sfîrșitul măririi Spaniei lui Carol Quintul și a lui Filip al II-lea: „așa s'ar putea să i se întîmple Spaniei, dacă ar fi să se sfarme“.

Bacon încearcă o sociologie politică. Împărțiri pitorești, neașteptate, de un caracter artificial, despart pentru el pe membrii societății. Sus: ctitori, legiuitori, liberatori, cuceritori și *patres patriae*. Jos: îngrijitorii — *participes curarum* —, războinicii — *duces belli* —

și *negotii pares*, fără a mai socoti pe cei ce s-au sacrifică.

Fără regalitate, viitorul cancelar nu vede un Stat. Dar regelui i se impun anume datorii: să evite tulburările, prin moderația dărilor, prin prevederea foametei, căci „rebeliunile pîntecelui sînt cele mai rele“ și poporul n'are rațiune, prin cruțarea nobililor (nu ca Henric al VII-lea), prin grija de comerț și industrie, legi sumptuare, prețuri regulate, imposite drepte, prin speranțe dibaciu împrăștiate, prin cuvinte măsurate, căci anumite formule scurte sînt „ca dinții“. Nu mai puțin, să nu se lege, ca Henric al III-lea, de un singur partid. „Căci, cînd autoritatea prinților e făcută numai accesoriul unei cauze și există alte legături care nesc mînstrîns decît a suveranității, regii încep aproape a scoși din posesiune“.

O nobilime e absolut neapărată. Fără dînsa are cineva tirania de la Turci. Nefiind prea puternici față de Coșroană, nici prea mulți, căci costă scump, ei trebuie să fie în stare a stăpîni pe cei mai jos decît dînșii. Să simte mîndria statornică a Englesului pentru exemplarea de rasă pe care le-a dat poporul său: „E un lucru respectabil să vezi un vechiu castel sau o clădire nedemolată, căzută sau un frumos copac sănătos și desăvîrșit; cît mai mult să vezi o veche familie nobilă, care a stăvilit împotriva valurilor și intemperiilor vremii, căci noua nobleță e numai fapt al puterii, cea veche a vremii.“

Nobili și curteni sînt însă două lucruri deosebite, spune acela care de la Curteni a avut să sufere. Căci d'întăiu sînt oamenii cari lucrează numai pentru dînșii. „Ca Temistocle pot să cînte din alăută, dar nu să facă dintr'un tîrg mic o cetate mare.“ Și, pentru a arăta cum este speța, se dă această amintire personală: „Am cunoscut un sfetnic și secretar care n'a venit niciodată la regina Elisabeta a Angliei cu hîrtii de semnat fără

ca întâiu s'o prindă într'o afacere de Stat, cu scopul de a o face să se gîndească mai puțin la hîrtii“.

În ce privește dregătorii, regele are nevoie de sfat, ca Iupiter de Mêtis. Nu Consilii de cabinet, ca acelea din Franța și Italia, și nu discuții publice, familiare, răpezi, ca astăzi.

E contra partidelor, a „facțiunilor“. „Oamenii mărunți, în ridicarea lor, să se ție grup, dar oamenii mari, cari au putere în ei înșii, ar fi mai bine să se ție indiferenți și neutri.“ Coroana însăși suferă din astfel de asociații sau ligi. „Ligile în Stat sînt totdeauna periculoase pentru monarhi, ca unele care ridică o obligație peste obligația suveranității și fac pe rege *ca unul dintre noi — tanquam unus ex nobis* —, cum s'a văzut cu Liga din Franța.“ Grupările politice se pot mișca doar *supt* rege, ca niște planete inferioare.

Cei ce vreau să cîrmuiască au datoria de a fi „servi ai Suveranului sau Statului, ai bunului nume și ai muncii“. Nu setea de putere să-i îndemne. „Ciudată dorința de a căuta puterea și de a pierde libertatea!“ Dar „gîndurile bune, de și primite de Dumnezeu, față de oameni sînt puțin mai bune decît visurile bune, dacă nu se prefac în fapt, și aceasta nu se poate face fără putere și situație“.

O morală a omului de Stat se desface de aici, de o mare claritate și de o nobilă înălțime, orice ar fi zis acusatorii contra omului care cu atîta convingere și talent a profesat-o. Nu cu dibăcii mici se poate face politica mare. „Nimic nu face mai mult rău într'un Stat decît atunci cînd oameni dibaci trec drept înțelepți.“ Astfel sfatul nu poate fi decît acesta: „Fii așa de adevărat pentru tine însuși ca să nu fii fals pentru alții, mai ales regele și țara. E un prost centru al acțiunilor unui om, el însuși. Ești atunci ca pămîntul, pentru că numai el stă tare pe centrul lui, pe cînd

toate lucrurile care au afinitate cu cerurile se mișcă pentru centrul altuia, căruia-i fac bine“.

Totul trebuie făcut cu discreție, cu măsură. „Purtarea unor oameni e ca un vers, în care orice silabă e măsurată: cum poate înțelege un om afaceri mari când își sfarmă mintea prea mult cu observații mici?“ Nu totul din carte, care nu poate spune tot, care spune ca pentru vremea ei și pentru scopul ce i s'a dat. Peste studiile, care deci trebuie luate cu înțelepciune, este înțelepciunea însăși, nescrisă, nefixată, curgînd neconținut din izvorul viu al experienței. „Unele cărți sînt de pipăit, altele de înghițit, cîteva de mestecat și digerat.“

Împotriva oricăror visiuni de moment și inovații de capriciu stă, ca o sigură învățătură, datina. „Lucrurile care au mers mult timp împreună sînt, ca să zic așa, legate (*confederate*) între ele. Păzește-te ca nu cumva reforma să atragă schimbarea, și nu dorința de schimbare să pretindă reforma“.

Așa se poate stăpîni o societate. Negustorii, *vena porta* a nației, pot fi periculoși numai dacă-i ațîță cineva sau dacă li cad asupra sarcini prea mari, dacă se îngăduie usura, care „oprește banul, sărăcește pe negustor, strînge în puține mîni banul, scade prețul pămîntului“, etc. „În ce privește comunele negustorilor, nu e mare primejdie de la dînșii decît atunci cînd au capete mari și puternice ori dacă te amesteci în materie de religie ori în obiceiurile și mijloacele de viață“.

Și, prinzînd încă odată viitorul, marele îndrumător al omenirii, precisează și ce pot fi coloniile (*planting*). Să nu se facă prea iute, căci și ele ca și copacii cresc numai pe încetul. Să nu se trimeată nevrednici cari compromit. „E un lucru rușinos și blăstămat să iei spuma nației și oameni ticăloși, condamnați, ca să-i colonizezi.“ Și să nu se aleagă orbește orice loc, ci

să se cerceteze toate posibilitățile, acordîndu-se la început tot felul de ușurinți. Cu „sălbatecii“ să se procedeze drept și amabil (*justly, graciously*), dar cu pază bună; guvernorul să cîrmuiască, avînd în jurul lui Consiliul, dar putînd întrebuița și legile marțiale.

E programul pe care, pentru folosul și gloria ei, de-a lungul veacurilor, Anglia îl va urma.

III.

Un martor al luptei comuneros-ilor spanioli.

Domnia lui Carol, care va deveni, în Imperiu, al cincilea, în Castilia, lângă maică-sa Ioana, care nu e „nebună“ în fiecare zi, în Aragon, lângă biruitorul bunic Ferdinand, care preferă însă ca moștenitor pe nepotul cu numele său, n'are, pentru cele d'intăiu timpuri, pline de neîncredere, nemulțămire și chiar revoltă față de dînsul, ceva mai bun decît Castilanul Maldonado, istoric al revoltei comuneros-ilor față de Suveranul lor¹.

Avem a face cu o carte scrisă la bătrînețele autorului, în 1525, și pe care, neîndrăznind a se adresa lui Carol însuși, ocupat cu Conciliul general, cu lupta contra Germanilor luterani și Englesilor, o închină prințului de Spania, viitorul Filip al II-lea, la 1-iu Decembre 1545. Se declară „om aspru și aproape fără nicio elocvență sau stil“, care simte însă datoria de a scrie cu conștiință de răspundere ceia ce alții spun {cu ușurință, mințind. Totuși citează pe Pliniu, pe Pomponiu Mela și pe Strabon și descrie ca în Virgiliu portul Cartaginei africane. Dintre contemporani amintește pe Busbeck, pentru mila Turcilor de animale, și pe Macchiavelli, „unul din doctorii Italiei“.

---

¹ *El movimiento de España ó sea historia de la revolución conocida con el nombre de las comunidades de Castilla, de Juan Maldonado*, trad. de José Quevedo, 1840.

Opera lui va prezenta ideile timpului în forma îndătinată a discursurilor și va cuprinde și dialoguri cu privire la urîtul pe care-l poate produce cetirea istoriei.

Are simțul necesității de a se prezenta mediul geografic. Va descrie țara sa, arătînd cum munții centrali despart două lumi, va califica Portugalia ca mică acasă, vastă, pe mări. Schițează în cîteva cuvinte râul Minho, care nu se aude cum curge. E mîndru că Insulele Moluce au fost descoperite din Andalusia și pe Sebastian Caño, care încunjură pămîntul, meritînd medalie de la Carol, îl numește „îmblinzitorul Oceanului“.

Are păreri personale despre toate popoarele pe care le-a întîlnit. Italienii, într'o epocă de concurență, nu-i plac. Se laudă că au civilizat lumea supusă lor, că sînt „Scipioni, Fabricii și Camili, cînd cei mai mulți sînt Sardanapali ori măcar n'au nimic din Catoni“. I se pare că n'au disciplină. Germanii și Francesii sînt bețivi.

În ce privește pe Spanioli, sînt mai elocvenți. Se țin de ce e mai nou și dau de ce e mai rău. Nu sînt statornici: curtesanii se duc odată cu norocul. El însuși urăște pe Evrei și critică toleranța de care se împărtășesc la Germani și Francesi, cari-i introduc și în armată. Sînt falși creștini maranii, convertiți de frică supt regele Ioan al II-lea.

Maldonado n'are încredere nici în popor, supus lesne înșelărilor, nici în mersul vremii, căci „lucrurile omenești merg mai totdeauna tot spre mai rău“. Dar, la Spanioli lui, el constată respectul față de regele legitim. Ferdinand de Aragon e pentru dînsul „regele cel bun“. Isabela e mai presus de orice laudă. Până și biata Ioana e numai „ceva rătăcită.“ Carol și ca minor îi apare vrednic de supunere, căci „șaisprezece ani la un rege născut pentru a fi rege sînt mai mult decît douăzeci și cinci la un particular“.

De la Domnia „regilor catolici“ începe povestirea.

Filip de Austria moare; Ioana rămîne văduvă; după trei luni i se naște fiica, acea Catalina, care va fi nenorocita Ecaterina de Aragon, soția repudiată a lui Henric al VIII-lea, mama reginei Maria. Ferdinand stăpînește încă la el acasă, cu pretenții și asupra Castiliei; în lupta pentru Navara cu Franța îl ajută Englesii, cari visează de reluarea Guyennei. Numai la moartea lui în Burgos, Carol face să fie proclamat și acolo, și cu un „decret“ al „comunităților“. La începutul cîrmuirii lui chiar, cade nenorocirea de la Gerbe, în lupta cu Maurii africani.

Așa se începe cariera lui Carol, care, venit cu Flamanzi, pe cari-i părtenește, dat pe mîna seniorului de Croy, se gătește îndată de plecare, despărțindu-se de Spania cu aceste cuvinte: „acel care în lipsa mea va încerca a face ceva contra ordinului meu o va plăti cu capul“. I se spune că un singur alcalde ajunge pentru a supune Valencia, care declarase că nu plătește fără hotărîrea „cortese“-lor și că, în lipsa regelui, ei, cari-și amintesc vechile rezistențe, nu vor asculta de nimeni și nu vor plăti nimic.

Să urmărim tulburarea pe linia orașelor. Cortes-ele sînt chemate la Coruña, într'o foarte rea atmosferă față de rezultate. La Valladolid se zice că de Chièvres și alți favoriți ar duce cu sila pe tînărul Suveran, și se sună, fără folos, clopotul de la S. Miguel contra „străinilor“; vina e dată pe un cizmar portughes. La Toledo, procuratorul roagă pe rege să nu plece, pentru că-și va pierde țara; aici se ridică steaua lui Ioan de Padilla, care va fi în curînd șeful răscoalei. Se strigă: „trăiască, trăiască poporul!“. Toate clasele din oraș se unesc.

Regentul Jimenez, om cam de optzeci de ani, cu o plată de 350.000 de scuzi anual, e totuși un om de mare autoritate: „se arată la guvern ca o persoană puternică și magnanimă peste cît făgăduia vrista și

profesia sa". Dar cercul de soldați nemulțamește. Urmașul lui e însă Flamandul Adrian, din părinți „aproape necunoscuți", total străin de țară. El nu va vedea furtuna venind.

În orașe administrează regidorii, coregidorii, alcalzii, alguazilul și doi „sindici ai comunei": se întrețin din dijme pe vânzări; cele pe fructe merg pe o treime la rege, pe două treimi la Biserică. Sînt două clase, ca la Burgos, oraș de mari solemnități: „negustorii, clerul înalt și nobilii", de o parte, de alta, „meșterii" și „mulțimea confusă a poporului". Din Burgos pornește protestul Spaniei părăsite către fiul înstrăinat.

Răscoala se produce la Segovia după zvonul că s'a decis la Coruña a se plăti o monedă de aur pe an, și de fiecare copil. Se trag în țapă dușmanii „poporului". La Zamora procuratorii sînt declarați „dușmani ai patriei". La Burgos, mulțimea, în frunte cu un pălărier și un săbier, pradă casa coregidorului și fură. Se aude la Toledo: „Trăiască, trăiască poporul". Orașele, care se declară loiale până la moarte, nu vor garnisoane în timp de pace; ele nu dau soldați și impozite: mai bine trec în altă țară. Se atacă alcazarul, castelul, se ucide Francesul din Catalonia Jofre, care spusese că-și va reface casa distrusă cu două capete de burghesi pentru fiecare piatră.

Organisarea începe. Parohiile aleg cîte doi „regidori ai poporului", cari se adună zilnic în catedrală.

Un Consiliu general al revoluției se va strînge la Avila. Vin delegați de pretutindeni, afară de privilegiat, separatista Tarașonă. De și nu sînt datori nici ei, alăergă Valencienii. Sînt represintate vre-o douăzeci de orașe, într'o *junta santa*, pentru rege, dar contra lui Adrian și a Consiliului de regență. La Medina, se opresc tunurile regelui. Era un oraș cu fabrici de postav, un

„emporiu a mai toată Europa“; biserica Sf. Francisc le plină de marfă. Trupele regale ard orașul.

Atunci Valladolidul gonește pe Adrian și pe consilierii. Se află la Burgos, și, atunci, comercialul Burgos se pune în mișcare, prădînd casa episcopului, care iese în cîntec de inmuri, fără a fi adăpostit undeva.

Junta continuă să funcționeze, la Tordesillas, unde Ioana primește bine pe Padilla. Se dau și proclamații către popor, în așteptarea întăririi lui Carol: consilierii și alcalzii își vor da sama la trei ani; se vor alege censori. Se decid scutiri: dările ca supt Isabela, oprire a plăților către Papă, neadmiterea străinilor, interzicere de ședere pentru Curte; „corbii“ să nu mai supere pe țerani. Se va ajunge a se cere coregitori plebei. Aiurea se va cere tîrgul, *alcabala*, fără imposit, și diploma celor trei imunități (Burgos).

La Dueñas contra contelui, la Nájera contra ducelui, se proclamă, și pe basă de vechi diplome regale, libertatea.

Nimic nu mai poate opri pe revoltați. Ei aleargă să ardă casele dușmanilor. Preoților cu corpul lui Hristos li se strigă: „Ce cată Dumnezeu între arme? De ce vin noaptea, acești preasfinți părinți?“

În curînd și sătenii se unesc cu plebea: la Tordesillas ei cuceresc orașul. E vorba de a se duce regina la Medina del Campo. Ea și sora, Catalina, rămîn fără apărare. Cînd răsculații o descopăr unde e și-i sărută mîna, ea primește tot ce i se cere.

La Zamora însă tinerii visează de republică.

Iarna pune pe gînduri această lume îmbătată de succes. Dar ceia ce aduce căderea întregii „revoluții loiale“ e amestecul nobilimii, care se îndușmănește apoi între sine și cu clerul, care și el a fost silit să-și ia partea în conducerea tulburărilor.

Iñigo Velasco, bogatul general al cavaleriei, cu stră-

moși „în Panteon“, care era „ca un rege“ și putea să scoată o oaste, e chemat de revoltați, cari-l propun colegilor. Îndată „plebeii“ se ridică împotriva lui. Îi va sta în cale nu numai Osorio, Padilla, ci și Pedro Giron, fiul contelui de Uraña, și episcopul de Zamora, Antonio Acuña, care-și va face intrarea în Burgos, unde va sta prea puțin timp, pentru ca, apoi, să iea Palencia. Între Padilla și Giron izbucnește o luptă de invidie; primul se va retrage la Toledo. Velasco va trimete pe ai săi contra lui Acuña.

În curînd trupele regale vor lua Tordesillas. Padilla are cu dînsul 500 de călări și 7.000 de pedestri, cu tunuri proaste ale „plebeilor“, pe cînd vice-regii dispun de 1.700 de călări și 3.000 de veterani, dar fără tunuri mari. La Villalar șeful e prins. Va fi tăiat ca trădător.

Urmează supunerea orașelor: Valladolid, Medina del Campo. Intervenția lui Francisc I-iu, regele Franciei, în Navara nu aduce rezultate. Carol, întors din Germania, poate să facă în moștenirea sa spaniolă ce vrea.

IV.

Ercilla

Cucerirea spaniolă în America-de-Sud, stîngerea în eroice lupte a rasei indigene au fost înfățișate de sigur în povestiri care nu ni s'au păstrat și în acte de Stat. Dar nicăiri priveliștea acestei drame istorice nu apare așa de vie ca în cînturile marelui poet epic al Spaniei din secolul al XVI-lea, el însuși un martur al acestor crîncene împrejurări, Alonso de Ercilla y Zuñiga, autorul „Araucanei“.

Născut în Madrid, la 7 August 1533, ca fiu al unui jurisconsult, care moare după cîteva luni, Ercilla intră ca paj la Curtea prințului Filip. Pe lîngă dînsul, el trebuie să meargă și aiurea. De la 1547 la 1551 e la Bruxelles și, trei ani după întoarcere, face parte din solia pentru nunta Domnului său cu vara englesă, Maria.

La douăzeci și unul de ani gustul de aventuri îl face să meargă, de acolo, cu un nou comandant, în America, unde lupta contra indigenilor a reînceput. Din Peru trece în Chile și, în cursul necontenitelor ciocniri, va ajunge pânăla strîmtoarea de Magelan, pe care o va trece cu numai zece tovarăși (1558). Apoi în Venezuela el stă în lupte cu un rebel. Trecuse și printr'o condamnare la moarte pentru indisciplină.

Boala-l silește să revie acasă după lungi ani de luptă.

Dar, înainte de a se căsători, la 1570, cu o femeie din familia Bazán, fiind cununat de însuși prințul care va fi mai târziu Rudolf al II-lea, el cercetează Moravia și Ungaria.

Numai pe urmă se așează el definitiv la Madrid, unde va continua, la 1578, poema sa, din 1569, continuată numai în 1590 — ne ocupăm de prima parte singură, care nu cuprinde ingrediente poetice și anecdote de prisos, — scriind mai târziu și biografia unei rude a soției, Alvaro de Bazán. Moare în 1595.

„Istoria adevărată despre lucruri de războiu“ într’o „țară atît de depărtată“ (*tan remota y apartada*) e dedicată prințului pe care l-a servit, fiu al lui Carol Quintul, *maximo, glorioso*. I se adresează în acești termeni:

În serviciul

Vostru 'ncepuiu și-oiu mîntui viața-mi,
Căci, fiind în Anglia, însărcinat
Cu lucruri care nu permit să mai țin spada,
S'a întîmplat nenorocirea care
În dauna-ți a fost în Araucana¹.

A scris cartea lui „adese ori pe piele în lipsă de hîrtie și pe bucăți de hîrtie chiar, așa de mici, de abia mi puteau cuprinde versurile“. Știe bine că există o Istorie a coloniei din Chile, o istorie, în latinește, și pentru Perù, datorită lui Estrella, lucrare de atîta erudiție, încît merită să trăiască în veci. Dar se simte dator a scrie și el, acela care a fost de față, ale cărui picioare au călcat fiecare punct al acestor sîngeroase depărtări². De și tînăr, „înainte de a-i fi crescut barba“,

¹ En el servicio

Vuestro empecé y acabaré la vida,
Que, estando en Inglaterra, en el oficio
Que aun la espada no me era permitida,
Llegó allí la maldad en deservicio
Vuestro por la de Arauco cometida.

² Fui presente a toda la jornada.

el vrea deci să deie măcar „adevărul lipsit de orice artificiu“. Ceia ce nu-l împiedecă de a cita pe Dante, pe Ariosto și pe Petrarca, tot cetiți în această vreme de autonomie literară a Spaniei.

Firește, apoi, că harnicul călător nu-și va uita multiplele și variatele drumuri, care-i permit a vorbi de „bravii Germani“, de Anglia, „unde a fost sădită din nou credința“ — opera reginei Maria catolica, — dar el va căuta să se restrângă în limitele luptelor pentru rege în colonia americană spre care l-a îndemnat curiositatea și neastîmpărul.

În ce privește spiritul acestei opere de o frumoasă formă literară, el e al Spaniolului tipic din vremea lui Filip al II-lea. Devotament fără margini pentru „credința pură“, venerație pentru „marele Împărat neînvins“, respect pentru Suveranul în viață, față de care-și simte „o obligație din naștere“.

Ceva din cavalerismul medieval se păstrează în domeniul iubirii, de și el declară neted că Musa lui e nouă în aceste rosturi¹, de și își interzice în poemul de războiu

Damele, iubirea și gentileța
De cavaleri cuprinși de dragoste,

precum și tot ce e petrecere, *tournoi*, joc de arme, intrigi sentimentale². Doar dacă pentru soția sa,

— Del tronco de Bazan doña Maria —

el va arăta o îngenunchiată devoțiune iubitoare:

Que ví a sus pies rendida mi fortuna.

Din lecturile liricilor de acasă și din Italia i-a rămas aplecarea de a presinta „dulcea melodie a cântecului

¹ Que en las cosas de amor nueva se halla.

² No las damas, amor, no gentilezas
De cavalleros canto enamorados,
Ni las muestras, regalos y terneza,
De amorosos afectos y cuidados.

păsărilor“, „aripile nopții care cuprind cerul jumătate“, trezirea de lumina nouă a păsărilor care-și cîntă începutul zilei, în fața „fragedei și noii Aurore“, jocul vîntului cu „floricelile“, *tiernas florecillas*, de toate colorile. Cu spirit virgilian va aduce înaintea albinele la lucrul lor de miere, îngrămădirea furnicilor spre iarnă, vînătoarea cu ogarul aruncat asupra prăzii, tăierea spicelor în toiul verii, apele cu nimfe care-și înalță capetele de aur. Nu odată un adevărat poet idilic se revelează, în comparații nouă, care pot interesa și în traducere :

Salt' Aquilon furios ca o furtună
 Și pleacă arborii și plante 'n cale,
 Cuprins în picuri rari de apă grea,
 Ce 'ndată se prefac în și mai dese.

Aiurea :

Un vînător nu e așa de vesel
 Cînd fără veste iepurele-i sare,
 De-odată chiar în mijlocul de cale.

Ori :

...Ca turma caprelor de munte,
 Cînd la loc strîmt a fost închisă
 Și 'ncunjurată e de vînători
 Ce-o urmăresc cu gloanțele de pușcă,

Atunci cînd simte cum că e pierdută,
 Se rupe una și pornește oarbă,
 Iar celelalte-aleargă după dînsa.

Unele din aceste comparații sînt în legătură cu aspectul particular al Spaniei :

Precum o bandă de răzlețe cioare,
 Ce'n aier clar îndeamnă zborul lung,
 Dar, cînd aud că strigă 'n închisoare
 Una de-a lor ce-a fost oprită 'n drum,
 Cu-aripile pornite către luptă
 Se lasă 'n cerc ca să ajute prinsa.

Ca și în :

Ca neagra ceată de cioare (*storminos*), care
Se-abate 'n lina alb' a oilor.

Simți țara *corridelor* de tauri în versuri ca acestea :

Cum suflul și puterile lipsesc
La doi tauri voinici și plini de suflet,
Cînd, într'o luptă mîndră măsurați,
S'arată amîndoi de o putere,
Și 'ncet, încet ei se retrag, dar stau
Tot față 'n față și fac pași mărunți
Și, asudați și răsuflînd greoiu,
Împrăștie nisipul des în vînt.

Închipuirea ajută în această chemare a leului:

Cum, cînd gîcește de departe
Un leu flămînd că prada de dînsul e aproape
Și-i place, o privește și muge fiara
Și gîtul lui vînjos se mișcă de plăcere.

Iată și un spectacol de recoltă în Castilia :

Cu ordinea și rînduiala castiliană,
Cînd sună fluierile 'n serbătoare
Și se cuprind o parte 'ntr'un cadril, și 'nvîrt
Fetița prinsă de-al lor piept, jucînd.

Se amestecă și proverbe de-acasă: „Rana ce se
închide mai greu e cea neîngrijită din vreme“ :

La llaga que al principio no se cura
Requiere al fin mas áspera la cura.

Și gluma specială a peninsularilor se amestecă une
ori, ca în casul văduvelor care „saltă de bucurie“ că
li s'au ucis în luptă soții:

Pentr' una care cere răsbunarea
Din cer, o sută saltă bucuroase,
Așa fiind femeile 'n de obște,
Eterne doritoare de schimbări.

Țara luptelor pentru cruce e zugrăvită atent, cu

cîmpiile de iarbă proaspătă, bune pentru „ospete alese, cu mesele pline de vinuri pline de mireasmă“, cu ver-zile ramuri încunjurînd păharele. Jos e vara caldă, sus ploile de iarnă, ori, pe cînd în șes se tîrăsc neguri, vârful muntelui se scaldă în soare.

În centre (Loxa, Piura, Jaen, Truxillo, Guanuco, Guamanga, Arequipa, la Paz, Cuzco, las Charcas), stau coloniștii bogați, ale căror rente se ridică și la 10-30.000 de ducăți pe an, cel cu o mie fiind socotit ca sărac. O sută de mii de sate (*casados*) li stau la dispoziție. Colonistul e socotit „zeu nemuritor luptînd cu înfo-catele raze“ ale puștilor. I se trimet „mașinele de foc“, cu „iutea și temuta artilerie“, obișnuitele tributuri. Minele sînt așa de bogate, încît aurul e aproape fără preț. El se găsește și în nisipuri. În ultimul timp, mar-chisul de Cañete a venit la Lima, trimis de Împăratul pentru „paza și îndreptarea legilor“, și el reface o administrație coruptă, o viață colonială fără direcție și fără friu, în care setea de bani stăpînește totul. Se socoate de acuma fericit acel care păstrează 20-30.000 de *pesos*. Cei cărora nu li păsa de rege ajung a măguli și pe ultimul soldat.

În fața albilor se ridică vechea populație deslocuită. Zeul ei e „Eponamon“, și cultul divinității „barbarilor“ se face cu vrăji și preziceri, cu musica sălbatecă de flaute și cornuri. Bocetele se aud la îngroparea, după străvechi rituri, a morților.

Unii dintre aborigeni sînt pașnici; cea mai mare parte însă veșnic gata de luptă. În fruntea lor, de și „nu ascultă de niciun rege“, e un „inga“, un *inca*, și cîțiva șefi, *promancas*. Cel mai cunoscut dintre ei, Lautaro, cutează a cere Spaniolilor un tribut de trei-zeci de fete, „albe, roșcovane, frumoase“, de cinspre-zece până la douăzeci de ani, treizeci de mătăli de postav verde, treizeci de purpură cu aur, doisprezece

cai și șase ogari. Une ori se adună „cacicii“ în Sfat de până la o sută și treizeci de membri pe cîmp.

Rasa e deosebit de vitează. „Puțini oameni cu așa de mare statornicie și hotărîre au apărat țara lor contra unor dușmani atît de aprigi cum sînt Spaniolii¹.“ Ei caută ca adversarul să fie în condiții egale pentru încercare, și astfel Lautaro va cere Spaniolilor să înceapă prin a-i hrăni bandele. Fiii plăpînzi, dar deprinși de copii cu armele, încă vin să-și răsbune părinții. Femeile se dau morții, „luptîndu-se une ori ca vitejii“. Escadroanele se succedă pe front; în apărare se răstoarnă copacii. După lupte se dau mari ospete și se împart răsplătiri. Sînt și invitați, înaintea cărora se fac întreceri războinice.

Nu e de mirare că de la astfel de dușmani colonii au mult de suferit. Ercilla va descrie scene de măcel. Femeile, „delicate“, strigă, știind că nu e nicio milă la învingători; dobitoacele, găini, pisici, cîni, contribuie la îngrozitorul haos de sunete al spaimii. Se pradă covoare, paturi de mătăasă, corturi scumpe, tablouri de valoare. Opera a două generații se risipește în vînt.

Lupta, începută de un *adelantado* regal, Diego de Almagro, cuceritorul din Perù, va fi urmată, în numele lui Hristos, dar nu și în spiritul de milă al Dumnezeului creștin, contra „canaliei araucane“.

Cînturile următoare vor descrie-o în amănunte, cu toată mașinăria tehnice poetice din acea epocă.

---

¹ Son pocos que con tan gran constancia y firmeza han defendido su tierra contro tan fieros enemigos como son los Espanoles.

V.

Busbecq.

Busbecq, Oger Ghislain de Busbecq, în latinește: Busbequius e cel mai bogat și mai meșter din oamenii Renașterii cari au zugrăvit Împărăția turcească, locurile și oamenii ei, în secolul al XVI-lea, în zilele chiar ale „magnificului Soliman“. Scrisorile din misiunea îndeplinită în numele lui Carol Quintul pe lângă acesta formează cel mai prețios izvor cu privire la Turci și locurile turcești în acest timp¹.

Acest mare stilist în limba latină înviată și purificată s'a născut la 1522, în chiar satul al cărui nume îl poartă cel mai fin spirit din Franța lui Ludovic al XI-lea, Philippe de Commines. Fiul lui Gilles Busbecq, el învăță la Louvain, apoi la Paris, mai târziu chiar la Veneția, la Bologna și la Padova.

Ambasadorul regelui Romanilor Ferdinand îl chiamă, după moartea tatălui, la Londra, unde ascultă de altă chemare pentru a trece la Viena. După misiunea sa pe lângă Soliman pentru încheierea armistițiului de opt ani, el va duce bolnăviciosului tânăr rege al Franciei Carol al IX-lea pe mireasa lui, arhiducesa Isabela de Austria. Și Rudolf al II-lea îl va întrebuința în misiuni diploma-

---

¹ *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum, sau Legationis Turcicae Epistolae* IV.

tice. Bătrîn numai, se poate întoarce în locurile de limbă franceză. După ce a vizitat provincia sa natală, va trece lângă Rouen, unde moare la 27 Octombrie 1592. Întrebuințase experiențe cîștigate în Orient ca să scrie și un mic tratat de sfaturi militare contra Turcilor. *Consilium de re militari contra Turcam* (e și autorul rapoartelor din Franța către Rudolf și al unui „Liber de vera nobilitate“¹).

Trimes la Soliman, Flamandul, lipsit de orice experiență diplomatică — fusese doar la nunta lui Filip al II-lea — și complet ignorant în ce privește pe Turci², pleacă de la Lille la 3 Novembre și, trecînd prin satul său de naștere și prin Bruxelles, el răspunde, la Viena, invitației regelui Ferdinand. Acesta-i cere să meargă la Turci, unde fusese trimes, de Împăratul, Malvezzi, cu Gerard Veldwick, alt Flamand, dar solia se mîntuise cu temniță și confiscare, ambasadorii fiind înlocuiți cu altă păreche: episcopul Verancich, cunoscut prin scrisorile lui, și ostașul de hōtar Francisc Zay; în ultimul timp, Malvezzi, retrimes la domnul său, se îmbolnăvise la Komorn.

Cu doi husari, el iea drumul spre acest Komorn, cetate de graniță între cele două Împărății. Va merge la Gran, cetate episcopală, care e în mîna Turcilor, și unde va vedea pe sangeac, care-i oferă o întrecere cu discul, geridul; acolo găsește întâiu un Tatar și cîțiva ceauși. Pe Dunăre se coboară la Buda, unde casele sînt în ruină, Turcii avînd gust doar pentru grădini și băi,

¹ Nu cunosc cele două cărți asupra lui: C. T. Forster and F. H. B. Daniel, *Life and Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, Londra 1881, și Viertel, *Busbecks Erlebnis in der Türkei*, Göttingen, 1902.

² Cum usum nullum nec rerum, nec morum turcicorum haberem. Ego, qui neque prudentia, neque usu aliquam rerum turcicarum cognitionem mihi comparassem.

și de aici la Belgrad, cu Ragusani în mahalale. Apoi se urmează drumul obișnuit, — culegîndu-se în cale monede, descriindu-se coloane cu inscripție antică, — pe la Sofia, Filipopol, Adrianopol.

La Constantinopol învățatul emisar ajunge în ziua de 20 Ianuar. Verancich și Zay sînt acolo, și-l așteaptă. Cercetează Seraiul, grădinile, și cele cu elefanți și girafe, monumentele, „sălașurile vecine ale Nimfelor și Muselor“. Află undeva, în casa unui bogat, o neașteptată pictură presintînd lupta Sultanului Soliman cu Șahul Ismail¹.

Iar, cum Soliman e prin Asia, în luptă cu Șahul, avînd cu dînsul și pe Vizir, afară de Ibrahim și Rustem, Busbecq, doritorul de antichități, va avea plăcerea de a vizita Nicomedia cu palatul, Niceia cu termele, cu cele patru porți și cu alte urme romane. Va vedea la Otmanlic capre de Angora, oi cu coada grasă, în paza iurucilor. Iar la Angora, unde e îndreptat și de descrierea Francesului Belon, pe lîngă Viena Sultanului și vechile monede, cărora li se zice: „ban de-al păgînului“, *ghiaur-mangîr*, el are norocul de a descoperi inscripția lui August². La Amasia va găsi case de lut ca în Spania³.

Un al doilea drum, în 1554-5, de la Novembre la Ianuar, îl va duce din nou în aceste părți asiatiche.

Scriitorul e preocupat, alături de acele descoperiri arheologice, și de găsirea cărților grecești, care pe atunci erau atît de căutate și în Franța. Se știe că lui i se datorește aducerea splendidului manuscript ilustrat al lui Dioscoride. Comoara culeasă de dînsul se ridică la 240 de bucăți⁴.

Opera întregă evită generalitățile, de și ici și colo

¹ Pp. 33-7 din ediția de la Pesta.

² Pp. 44-7.

³ P. 53.

⁴ Pp. 233-4, 311, 317.

se află cîte o judecată asemenea cu aceia care spune că „nu toate firile omenești sînt în stare a suporta libertatea neajutată și nu toți sînt născuți așa încît să se poată conduce și să se folosească drept de arbitriul lor“, așa că e „nevoie ca de un îndemn de conducerea și porunca unuia mai bun decît dînșii, dacă e vorba să nu greșească“¹. E înainte de toate o carte de descrieri, care caută a face impresie.

În călătoriile lui, și prin caravanseraiuri, unde caii mănîncă din mînă și mantaua fiecăruia, șeaua, covorul îi serviau de pat, Busbecq s'a interesat, firește, și de creștini. I-a găsit de mai multe feluri.

La Ungurii supuși, orașele sînt în decadentă. La arhiepiscopul din Gran se doarme pe scînduri cu scoarțe (*villosi tapetes*), fără perne și fără cerșafuri; în cutare casă după moda turcească, mai bine sînt ținuți caii². În schimb satele sîrbești se presintă bine, cu țerani cari au une ori sînge regal. În cuptoare se coace pogacea; turmele sînt bogate, un berbec costînd 35 de aspri, puiul unul singur. Toate vechile datini se păstrează, cu capetele de cerbi și mînji pe parii cimitirului, cu furtul fetelor, cu bocetele în care se întreabă mortul. Femeile lucrează la cusături, care-i plac prin marea lor varietate: *multiplici acus pictura variis coloribus rudi et ridendo opere elaborata*. Fetele poartă coiful cu pene de păun pe căciulița roșie, lărgită sus, de pe care spînzură bani icoane, hucăți de sticlă³.

Clerul grecesc — nu se vorbește de Grecii ceilalți, pe cari se vede că nu i-a frecventat, ca Gerlach, autorul „ziarului“,

¹ Non omnium ingenia inopem ferunt libertatem, nec omnes ita nati sunt ut se regere et suo arbitrio recte uti sciant, maioris ductu atque imperio tanquam adminiculo opus est ut nullum aliq peccandi finem facturi; p. 93.

² P. 7.

³ Pp. 15-20.

cleric la Internunțiatura imperială, și alți Germani preocupați de unirea cu ortodoxia — e considerat de cuceritori. În insulele Prinkipo stă Mitrofan, Mitropolitul de Chalke, prieten al Latinilor, a căror societate o dorește¹. Față de Greci toleranța e așa de mare, încât sînt Turci cari nu pleacă pe mare pînă ce acești conlocuitori creștini nu fac binecuvîntarea apelor².

Din țerile vasale vin prinți cari păstrează toți ifosul unei independenți pierdute. Astfel, din „țara Sfîntului Gheorghe“ (Georgia), din Mingrelia, unde vremea se trece cu petreceri, beții, furtișaguri, și în biserici, unde regimul de schimb înflăorește încă, vine, aducînd șoimi Sultanului, prințul Dadian, odată capturat la beție și pe care regina-l face să scape pe fereastră³.

Ambasadorii au, firește, o situație specială: bailul, ambasadorul frances, „Laigue“, un Belgian, a cărui limbuție face să-l evite toți, și Vizirul Rustem, pentru că e capabil să spuie Turcilor că fără Franța Carol Quintul și-ar fi făcut intrarea la Constantinopol⁴. Alături de acești diplomați este însă și societatea, pe care o cunoaștem din Gerlach, din Crusius, de Ragusani și Venețieni, ba chiar și de Florentini⁵. Franciscani, cari se întîlnesc și prin insula Prinkipo, servesc pe catolici⁶.

Miniștrii străini, în deosebire de dînsul, Busbecq, gata să ia riscul unei compromiteri grave, nu se îngrijesc de captivi, cari vin în transporturi, ca o marfă: pînă la 5-6.000 în fiecare an⁶. Sînt între ei Spanioli, ca acela

---

¹ P. 182.

² Pp. 125-6. Sînt și Turci cari se botează.

³ Pp. 120-1.

⁴ Pp. 188-90.

⁵ P. 126.

⁶ P. 181.

⁷ P. 93.

care a lăsat așa de interesanta poveste a pășaniilor sale ¹, ba chiar Germani, Belgieni luați pe cutare vas venețian de pelerini ².

Trecînd la Turci, călătorul notează marea iubire a acestor suflete bune, care, după exemplul Profetului însuși, îngrijesc de pisici și chiar, de și cîinii sînt socotiți ca profani, de cățelele cu pui, cari se ieau la ceartă cu cutare Venețian fiindcă el chinuiește o pasăre și, în tîrg, dau drumul orăteniilor de vînzare. „Dacă nu li-a dat Dumnezeu minte...” ³. Ienicerii, teribiliu douăsprezece mii de Ieniceri, sînt prin garnisoane ca să apere pe creștini și Evrei. Gentili, ei se feresc a se presinta cu spatetele la oaspete și, ca niște călugări, stau cu minile la piept, cu ochii la pămînt, sărută haina și oferă flori. Fiecare dar e întovărășit de mulțămîntă.

În oaste nu se admite nedisciplină; beția e oprită. Mîncările scumpe nu se cunosc. Intemperanța e pedepsită. Li ajunge carne de cal, păstrăvi cu pogacea coaptă 'n spuză. Într'un singur cort, douăzeci-treizeci de Ieniceri trăiesc ca niște copii de școală. Soldații pot fi treziți și noaptea, oricînd. Ca să nu fie îmbulzeală, plata se spînzură înaintea corturilor. Cînd se pronunță numele Profetului, capetele se coboară până la genunchi. La cuvîntul „Allah” sărută pămîntul. „Dacă-și scarpină capul, cred că au pierdut folosul rugăciunii” ⁴. „Totul e perfect de curat. Jocuri, petreceri nu se pomenesc. „N'am văzut”, scrie Busbecq, „nimic mai plăcut ochilor” ⁵.

Vrednicia omului e ținută în samă. E o „comoară”

¹ Cară de copii din Ungaria; p. 60. V. *Revue Historique* pe 1930: descrierea Spaniolului captiv, pp. 89-98.

² Pp. 188-9, 200 și urm. Și lui Busbecq i s'a oferit renegarea.

³ Pp. 103-5.

⁴ Si vel digito scalpant caput, periisse sibi precationis fructum arbitrantur; p. 157.

⁵ Nihil unquam vidi quod iucundius oculis occurreret.

cel de ispravă, nu ca în Apus, unde, spun Turcii, oamenilor li e mai milă de „cal, cîne și șoim“. În ajunul luptei se împart arme vitejilor.

Busbecq a văzut impresionanta scenă a taberei turcești. „Nicio tusă, niciun strănutat, niciun glas, nicio mișcare a capului în lături sau în urmă¹.“ A auzit acolo și *cîntecul Turcului mort la Dunăre, care se roagă apoi să meargă cu vestea acasă la dînsul*².

El nu uită, dintre categoriile populației turcești, pe dervișul care-și pune piatra pe cap și ia fierul roșu cu mîna, îl pune în gură. Șeful lor merge pe apă, stă în cuptorul încălzit³.

Dintre fruntașii acestei societăți, ambasadorul lui Ferdinand ni descrie pe Soliman în clipa cînd începe a îmbătrîni. E maiestos ca un Agamemnon, la cei vre-o șaizeci de ani ai săi. E cunoscut ca moderat: nu bea. Dar fața-i e stînsă — *coloris vitium* —, de se crede că are un cancer sau că-i înveninează sîngele cangrena de la picior. E silit a pune roșu pe obraz⁴.

Istoria certelor Sultanului cu fiul Baiezid, cu falșul Mustafà se cuprinde pe larg în partea a doua.

Dintre Viziri apar Ahmed, cu fața maiestoasă, care va isprăvi executat, Rustem, Alî, al doilea Vizir.

În forma atît de aleasă, care a făcut și succesul traducerilor acestor scrisori, lămuririle sînt, cum se vede, afară, bine înțeles, de această din urmă povestire, mai puține decît cum era de așteptat din partea unui spirit așa de inteligent și de curios de-a afla.

¹ Nulla tussis, nullus screatus, nulla vox, nullus circumacti capitis aut respicientis motus; *ibid.*

² P. 147.

³ P. 197.

⁴ P. 59.

VI.

Benvenuto Cellini

A vorbi de Benvenuto Cellini e, după atîția alții cari s'au ocupat de autobiografia lui, a presinta toată viața plină de inițiativă și de originalitate, de o varietate înfinită, a Italiei din prima jumătate a secolului al XVI-lea și, în același timp, a grupului de curtesani și artiști strînși în jurul figurii distinse a regelui Francisc I-iu al Franciei. E a da o schiță de moravuri deosebit de impresionantă, alături de soluțiile unui clocotitor instinct către realizarea, dincolo de meșteșugul învățat, a frumuseții artistice depline și eterne.

„Viața“ e o operă de sinceritate, pusă supt adăpostul autorității istoricului Benedetto Varchi, „preascump amic“, la 2 Maiu 1559, ca „o simplă povestire“ nerevăzută de alții ¹, „lucru de rînd“ (*così bassa cosa*), al unui „argintar și sculptor“, ajuns la vrîsta de cinzeci și opt de ani. „A spus curatul adevăr“, despre zbuțumata (*travagliata*) lui viață.

Își arată părinții: Giovanni d'Andrea di Cristofano și fata lui Stefano Granacci. E mîndru de neamul său, venit din Ravenna, din Pisa, bogați *signorotti*, și care numără pe un războinic, Luca Cellini. Fratele va

---

¹ Semplice discorso della vita mia... Non essendo rilevato e ritocco da altri.

servi la „prea-minunatul“ Giovanni de' Medici, condotierul „bandelor negre“. Bunicul, care ar fi trăit o sută de ani, „se pricepe foarte în arhitectura vremii sale“, din care-și făcuse o meserie. Tatăl e un „filosof“, căruia-i place de desemn și mai ales de musică, pe lângă talentul de sculptor care-l face să fabrice o oglindă de fildeș, cu cele șapte virtuți, și cel de poet. Îl încântau în special trîmbițașii, *i pifferi*, și ar fi voit să ferească și pe fiul său cu acest meșteșug. O soră ie a pe un sculptor, alta se face călugăriță. Ciurma-i va strînge tineri pe ai lui, afară de un frate ucis într'o ceartă și pe care-l va răsbuna pumnalul lui Benvenuto. Împrejur o lume care, a doua zi după înfruntările lui Savonarola, nu-și supraveghează vorbele și nu-și înfrînează gesturile. Un cunoscut vorbește așa cu bătrînul tată al meșterului nostru: „Nene Ioane, cei mai mulți oameni, cînd îmbătrînesc, nebunesc, ca d-ta“¹.

Născut la 1500, după optsprezece ani de căsătorie a părinților, cari primesc pe băiat ca un dar de la Dumnezeu, — de unde „cel bine venit“: *benvenuto* —, copilul e gata de toate isprăvile. Înainte de a salva la doisprezece ani pe un frate de patrusprezece, el e deprins cu escapadele (la Siena), cu exilul administrativ. Ca să scape de meseria pe care i-o menise tatăl, trimețîndu-l la Bologna, se apucă de giuvaergerie. Ajunge să capete îngăduință pentru ce-i place.

În acest timp cetește cîte ceva, prea puțin, cînd viața-i scoate înainte o carte. Mai târziu, în temniță pentru păcatele de violență care-i sînt de toate zilele, el cetește în același timp Biblia și Cronicile lui Villani. Pentru istorie, de altfel, n'are niciun interes: să vorbească ele, cronicile, de visita Împăratului la Paris!

¹ Maestro Giovanni, la più parte degli uomini, quando egli invecchiano, insieme con essa vecchiaia impazzano, come avete fatto voi-

Cînd începe a vorbi într'aiurea la închisoare în Roma, se spune că i-a venit din cetirea lui Dante ¹.

De altfel, Împăratul nu e nimic: „umblă îmbrăcat ca și mine“². Războiul lui cu Franța e o colecție de „drăcii“ (*diavolerie*) și Englesii nu sînt decît niște „diavoli“. Spune într'un loc, vorbind unui demnitar, „că acei de o samă cu mine erau vrednici să vorbească Papilor, Împăraților și regilor celor mari, și poate era unul pe lume, pe cînd dintre cei ca dînsul treceau zece pe o ușă“³. Numai Margareta de Parma ar fi „o mare princesă“. Papa doar că e bătrîn, dar poate ajunge și o *pessima bestia*, care-l privește „cu ochi de porc“, cu toate că unuia care-l ajutase el „îi sărută cu lacrimi picioarele“ la moarte. Cutare cardinal, de Gaddi, e un *cardinaluccio* și un biet nebun (*pazzereellino*). Numai Bembo îi apare „foarte mare în literele sale și în grad superlativ la poezie“, cu adausul, ce se putea aștepta, „că din profesia aceasta, a mea, Senioria Sa nu înțelegea nimic pe lume“⁴.

Își închipuie cineva cu ce ușurință glumeată se ating toate. Doar Benvenuto e mișcat cînd pleacă de-acasă cu frații, pentru că „se supăraseră pe mamă“: „Ce-ar zice, vai!, bătrînii noștri în astă seară!“⁵. Cu o doamnă din Neapole vorbește „de lucruri de acelea pe care nu le vinde spițerul“. Slobod la gură, califică pe un adversar de „porc, laș (*poltrone*), măgar“.

¹ Egli hà letto Dante e, in questa grande infermità, gli è venuta questa vagillazione.

² Lo Imperadore andava vestito come andavo io.

³ Che i pari mia erano degni di parlare a Papi, Imperadori e a gran rè, e che delli pari mia n'andano forse uno per mondo, ma delli sua pari n'andavano dieci per uscio.

⁴ Era grandissimo nelle sue lettere e nella poesia in superlativo grado, ma di questa mia professione Sua Signoria non intendeva nulla al mondo.

E darnic în lovituri, pe care le înseamnă fără a le regreta. Unuia-i aruncă în așa fel cu piatra, încît Papa ordonă să-l spînzure. La o ceartă, „împunge (pe dușman) drept supt ureche, dîndu-i numai două lovituri, și la a doua mi-a căzut mort din mîină, ceia ce nu mi-a fost gîndul“¹. Altuia, „dînd cu spada prin ziduri“, îi strigă: „Pe toți o să văucid“. Cînd un hangiu îl ofensează, Benvenuto nu doarme, întrebîndu-se ce să facă: să ardă casa, să-i ucidă patru cai buni? Isprăvește prin a-i tăia patru paturi. Urmărit de *bargello* la Roma, strigă: „Ori fug viu ori mă prind mort“ (*O vivo fuggo o morte preso*). Lui Michelangelo se laudă că i-a dat un așa pumn în nas că l-a simțit muindu-se, cu os cu tot, *come se fosse stato un cialdo*, „și, cît va trăi, o să rămîie așa însemnat de mine“. Altul „cade ca mort“ pentru un pumn în tîmplă. Strigă: „cine din voi iese din prăvălie, celalt să alerge după duhovnic, fiindcă medicul nu va mai avea ce-i face“. Cine nu vrea să-i fie garant e străpuns. Împărțind lovituri de pumnal pînă cade, el se luptă cu patru, cinci. Stîlcește pe Spaniolii cari-și rîd de Florentini. Pe iubita lui, Pentesilea, pe care, de altfel, o cedează odată, cată s'o ucidă, cu un rival al lui, și, cînd ea moare de moarte bună, el vede în aceasta pedeapsa lui Dumnezeu. E mai blînd cu „mica sălbatecă (*salvatichella*) tăcută de Ioana, iute la mers, cu gene lungi“ (*accigliata negli ochi*), pe care o dă mătușii, înzestrînd-o.

E foarte superstițios. Crede în necromanție și, cu un preot care „știa binișor latinește și grecește“, merge, noaptea, la Coloseu, unde vede „legiuni de diavoli, de era plin tot Coloseul“.

---

¹ Lo punsi appunto sotto l'orecchio e quivi raffermai due colpi soli, che al secondo mi cadde morto di mano; qual non fù mai mia intenzione.

O vanitate fără păreche îl stăpânește. Când toarnă frumoasa statuie a lui Perseu, nu uită să spuie că, în prezența Marelui-Duce de Toscana, ascuns, și în așteptarea solilor cu felicitări de la vice-regele Siciliei, îl copleșiau sonetele, versurile studenților din Pisa. Din toate manifestările de ocrotire dumnezeiască, spune el, „mi-a rămas o aureolă pe cap“ — *mi restò uno splendore sopra il capo mio* —, care se vede dimineața două ceasuri și mai ales când cade roua pe iarbă ori în amurg¹.

În ce privește arta lui, el vede un singur izvor, natura. „N'avem alte cărți care să ne învețe arta decît naturalul².“ Totuși meșterul de argintărie, de „preafrumoasa artă a smaltului“, de statui e încredințat, după ce a văzut anume opere de sculptură antică: „Laocoon, Cleopatra, Venus, Comod, *La Zingana*, Apolon“, că e mare deosebire între antici și bieții moderni³. Și la Florența, în Pisa, cu *cassoni* de marmură, cată urme antice, de și „mult inferioare celor din Roma“, pe care le studiază, în același timp când încearcă etimologii latine și cetește pe Vitruviu.

Ambiția-i e să fie „unic în profesiunea sa“ și mărturisește că primele lui lucrări în metal prețios i s'au părut „importante și frumoase“. Refusă lui Francisc I-iu anumite opere care-i par nedemne de geniul său: „Maiestatea Sa m'a chemat din Italia ca să fac opere care să se înfățișeze bine și, dacă Maiestatea Sa îmi poruncește contrariul, nu m'ar lăsa inima s'o fac⁴.“

¹ Molto meglio si vede quando l'erbetta ha adosso quella molle rugiada.“ Expresia e pitorească tot așa ca atunci când descrie o noapte cu stele: „egli era uno stellato che faceva un chiarore grandissimo“.

² Non abbiamo altri libri che c'insegnin l'arte che il naturale.

³ Tutto quello egli aveva veduto di noi moderni era molto discosto dal ben fare degli antichi.

⁴ S. M. m'aveva fatto venir d'Italia perchè io gli facessi dell'

Pe Michelangelo, coleg cu dînsul la Masaccio, îl so-coate „cel mai plăcut și mai real (*carnale*) din cei ce au fost pe lume“, „prea-escelent sculptor și pictor“, „faimosul“, „marele“, „prea-divinul“, mai ales în primele opere. Cu minunatul (*mirabile*) Lionardo, rivalul său, ei fac „școala lumii“. Benvenuto spune Mafelui Duce Cosimo: „În piatră sînt operele marelui Donatello și ale minunatului (*maraviglioso*) Michelangelo, cari au fost cei doi mai mari oameni de la antici încoace“. Cînd creiază Neptunul său, el spune că va face imposibilul ca să învingă, „chiar dacă ar fi acel mare Michelangelo Buonarotti, de la care, și niciodată de la altul, am învățat tot ceia ce știu“. Dintre sculptori, nu-i place Bandinello, „presumțios și ignorant“, preferindu-i pe Sansovino, afară de trufia și a acestuia: „Sansovino n'a încetat să tot vorbească de marile sale isprăvi, vorbind de rău pe Michelangelo și pe toți cei ce se ocupau cu o artă ca aceasta, lăudîndu-se numai pe sine“. E silit a-i zice: „Acei oameni de talent cari fac opere frumoase și bune se cunosc mai bine cînd sînt lăudați de alții decît să se laude așa de sigur ei înșii“¹. De altfel Bandinello a murit de ciudă pentru triumful lui Perseu.

A cunoscut pe un Pietro Torrigiani, care chema la el, în Anglia, pe Florentini. „Om foarte îndrăzneț, avea mai mult aierul unui mare soldat decît al unui sculptor, mai ales cu gesturile sale grozave (*mirabili*) și cu glasul său sonor, cu o strîngere de sprincene de să sperie

---

opera che stessin bene e che, se S. M. mi commandasse in contrario, a me non comporteria l'anima mai di farle.

¹ Il Sansovino non aveva mai restato di cicalare delle sue gran prove, dicendo male di Michelangelo et di tutti quelli che facevano tal arte, solo lodando se stesso a maraviglia... Quei virtuosi che fanno le opere belle e buone si conoscono molto meglio quando sono lodati da altri che a lodarsi così sicuramente da lor medesimi.

pe orice om de ispravă (*da qual cosa*), și zilnic vorbia de vitejiile sale cu bestiile acelea de Englesi“. Un anume Firenzola îi pare mai curînd „strașnic meșter în arme decît în meșteșugul argintarului“. A avut ca rival fericit pe un Ammanati. În Franța află urmele unui Antonio da San-Gallo, concurența unui Squarzella, unui Primaticcio, unui Giovanni Buonaccorso și ajutorul unui Rosso, pe lîngă al lui Alamanni. Pictura nu-l interesează prea mult, dar înseamnă numele „prea-excelentului pictor Raffaele din Urbino“.

Nu-l interesează lumea largă, pentru ea însăși. Pomeneste însă de frumusețile orașului Zürich, „curat ca un giuvaier“, și se interesează de caii turci ai Papei Clement, „cei mai frumoși ce au venit vre-odată în creștinătate“, de frumoase pumnale turcești, și are lîngă el pe un tînăr spadasin grec; cunoaște și pe Sienesul Girolamo Mazzetti, care „a fost multă vreme în Turcia“. Dar împrejurările unei vieți tumultuoase, agitatē, dese ori stropite cu sînge, îl fac să umble, după mîntuire, plată multă și glorie, pe atîtea meleaguri.

La Roma, artilerist, se laudă că a fost în grupul celor cari, la asediul cetății sacre, au ucis pe conetabilul de Bourbon. În această „infernality crudă“ el însuși, căpitan, a rănit pe prințul de Orange. Dar mîndrul apărător ajunge la temniță, unde, ce e drept, îl cercetează nobili romani. Pentru că trage suspecte gloanțe în porumbeli de pe casa cardinalului Sforza, e dus legat la Tor di Nona, de unde, rechemat ca pentru moarte e adus ca să între iar la închisoare în Castel Sant' Angelo, unde doar visiunea unui înger îl oprește de la sinucidere. „Îmi muriau dinții în gură.“ Ca distracție face icoane pe păreți, până ce-l aruncă în „adăpostul ultim al celui mort de foame“. „Dorește în vis doar de sfera soarelui.“ Face versuri, își descopere aureola în jurul

capului, până-l scapă cardinalul de Este. Ajunge a se gândi la pelerinagiul la Locurile Sfinte.

În Franța, unde se duce cu un ceasornicar, ucigînd un hangiu în cale, el e adăpostit la Fontainebleau, apoi la Tour de Nesle, a lui Petru Strozzi, unde se apără contra lui Villeroy și Marmagne. Îl cercetează aici, nu numai cardinalul de Ferrara, care-i zice: *mon ami*, cu regele și regina Navarei, dar regele însuși, cu Madame d'Étampes, Gabriela, iubita lui, cu cardinalul de Lorena, cu Delfinul și soția lui, cu Guido Guidi, episcopul de Pavia și Alamanni.

Și aici are aceleași apucături. Amenință cu moartea pe cine discută ce face el¹: îl „ucide ca pe un cîne“. Silește pe amantul preferat al Caterinei lui s'o iea, fiindcă altfel „cu spada-i dă mațele afară“. Dacă Bandinello n'ar fi fost călare, cu un copil de zece ani lîngă el, l-ar fi ucis. Cînd Gabriela² trimete pe cineva să-i iea locul la Tour de Nesle, îl gonește cu sabia. Are pioasa dorință de „a-și ucide toți dușmanii, dacă Dumnezeu se îndură să-și isprăvească opera³“.

Se iea chiar la ceartă cu atotputernica Gabriela, „femeia blăstămată, născută, aș zice, pentru ruina lumii“⁴, și cu amicul ei amiralul, o „bestie“. Ajunge să-și rîdă de pretențiile artistice ale Francesilor⁵. „La franciosa natura“ ajunge ceva vrednic de ură pentru dînsul.

¹ Vi dico così che, se io sento mai in modo nessuno che voi parliate di questa mia opera, io subito v'ammazzerò come un cane.

² Spune că aceasta avea „alcune acque ordorifere e mirabili, le quali gli facevano tirar la pelle, cosa per l'addietro non mai usata in Francia“.

³ Se Iddio mi dà tanto di grazia che io finisca la mia opera, spero con quella di ammazzare tutti i miei nemici.

⁴ Essendo nata questa maladetta donna quasi per la rovina del mondo.

⁵ I quali si pretendevano i più valent' uomini del mondo di tal professione.

Mînia contra tuturor îl va readuce în Italia, la Florența, chiar la Pierluigi, apoi la Cosimo, depărtîndu-se numai, un timp, de frica intrigilor, la Ferrara și la Veneția, unde cunoaște și pe Tiziano. Și aici însă caracterul lui îl duce la gesturi de o violență cu care se laudă. Marea Ducesă, supărată că i-a prețuit rău niște pietre scumpe, nu-l lasă a trece prin apartamentele ei, și el îi refuză o statuie. Iar ducelui îi spune așa: „Excelența Voastră ar găsi nesfirșiți oameni cari să-i știe face cetăți și palate, dar un Perseu nu va găsi pe lume om care să-l poată face”¹.

Îl chemau din nou în Franța, pentru monumentul regelui Henric al II-lea, dar acuma, la 1562, era prea obosit și desgustat la moșia lui ca să mai încerce o aventură artistică. Și, mai ales, nu mai putea să dea nimănui un pumn bun și o meșteră lovitură de pumnal. Își încheie viața la 1571.

---

¹ S. Ecc. troverebbe infiniti uomini che gli saprieno far delle città e palazzi, ma che de' Persei leji non troverebbe forse uomo al mondo che gliene sapesse fare un tale.

VII.

Abatele Suger de la Saint-Denis

— Intemeietorul autorității în Franța medievală —

Cea mai mare personalitate a Franciei în secolul al XI-lea este fără îndoială, pe lângă regi și peste dînșii, abatele Suger de la marea mănăstire Saint-Denis lângă Paris, o bucată de vreme și regent în vremea lui Ludovic al VII-lea plecat în Locurile Sfinte, și, în acest timp mai ales, dar și altfel, prin exercițiul continuu al unei autorități care era de fapt romană, restabilitorul principiului de autoritate în țara sa.

Viața și fapta lui le cunoaștem, prin biografia, neprețuită, a lui Ludovic al VI-lea, pe care a lăsat-o, și prin scrisorile lui Ludovic, plecat pe acele meleaguri de cruciată, ca și prin paginile pe care un altfel necunoscut călugăr Gulielm le-a închinat învățătorului și stăpînului său. Dar „Viața lui Ludovic“ e de sigur unul din cele mai însemnate izvoare pentru cunoașterea epocii întregi.

Din aceste mărturii contemporane se desfac trei lucruri: desordinea feudală, dușmană nevoii de pace creștină și concepției ierarhice a Bisericii, legitimitatea puterii regale și metoda Bisericii, întrebuițate pentru a face pe oameni supuși și ordonați, în ciuda instincțelor prea multă vreme deslănțuite.

Cercetarea acestor trei linii de direcție poate lumina istoria secolului întreg mai bine decât orice expunere cronologică.

I.

Clerul, mai ales cel de mănăstire, pe care-l întrupează Suger, este adversarul hotărît al violenței stăpînitoare.

De aici portretele de feudali care ni se dau: oameni „atroci“, „tirani“, dușmani ai bisericilor, prigonitori ai martirilor îngropați în ele, vrednici să li se închidă împărăția cerurilor, usurpatori plini de răutate¹. Așa sînt stăpînii castelelor din jurul mănăstirii: la Corbeil, la Puiset. Țeranii, supuși la dări grele, către ei și dregătorii lor, „abia de pot trăi“, și situația lor trezește milă². Ceia ce fac ei călcînd satele nu e mai bun decât acea „apăsare“ a Saracinilor³, contra căreia regele pleacă la luptă în Orient. Iată descrierea unuia din acești „distrugători“⁴: „Domnul acestui castel, de cîte ori voia, își găsia prin violență adăpost cu oricine voia, înghiția cu gura plină averea țeranilor, căra pe vremea secerișului talia și dijma după obicei, își aduna lemnele

¹ Intolerabiles et pene consumptivas consuetudines habebat, videlicet tres in anno procurationes, unam de collata rusticorum... Atrocitas cuiusdam tyranni... Unde sanctos martyres in terra, inde se de coelo exhaereditate elaboravit... Tyrannis corbolensis... In malitia sua congelati; *Vita*, ed. Migne, c. 1222, 1223, 1225, 1226 și urm. Cf. c. 1298.

² Rapacitas Puteolensium... Esca populis Aethiopum... Sibi primum [annona et tallia], deinde dapifero suo, deinde praeposito suo... Vix qui aderant sub tam nefandae oppressionis mole vivebant... Humanae compassionis dolores... Iugum insupportabile, tyrannis nequissimi castri; *ibid.*, c. 1219-20. Atac la posesiunile mănăstirii Sf. Denis, c. 1298 și urm. Suger însuși iea parte la luptele de la Corbeil; *ibid.*

³ Non minus quam Saracenorum depressione; c. 1218.

⁴ Destructor more antecessorum; *ibid.*

de două sau de trei ori pe an cu căruțele satului, lua cu nesuferită supărare, tot după datină, porci, miei, găște, găini¹. Castelele lor sînt ca „un culcuș de balauri și o speluncă de hoți“²; ale lor sînt drumurile: între Paris și Orléans nu se poate merge decît în arme fără voia acestora³. Ei nu respectă pe nimeni, nu se supun niciunei autorități. De Biserică nu li pasă, de și aceasta încearcă a-i stăpîni sufletește, luîndu-li, dar în lipsă, demnitatea de cavaleri⁴. Cutare ucide pe episcopul de Nogent, lasă trupul gol în piață, tăindu-i degetul cu inelul⁵. Regele Filip se plîngea de unul dintre dînșii: „de ale cărui năcazuri mai că a îmbătrînit, de pe urma șireteniei și înșelătoarei ticăloșii n'a putut să aibă niciodată bună pace și liniște“⁶.

Dacă acești mici stăpînitori de castel cocoțat pe o mică înălțime de unde pîndesc și vînează pe negustori și pe oricare drumeți fac atîta supărare unui monarh ale cărui puteri reale vom avea prilejul să le vedem, își închipuie cineva ce înseamnă, în lumea violenței libere, să se desfășure un puternic feudal, domn fără control pe pămînturile sale de moștenire, legate nominal

¹ Eiusdem castri dominus quotiescumque vellet in eadem hospitium cum quibuscumque vellet raperet, rusticorum bona plano ore devoraret, talliam et annonam tempore messis pro consuetudine asportaret, lignaria sua bis aut ter in anno carrucarum villae dispendio aggregaret, porcorum, agnorum, anserum, gallinarum importabiles quasque molestias pro consuetudine tolleret; *ibid.*, c. 1218. Cf. „consuetudo mala; *ibid.*

² Sicut draconum cubile et spelunca latronum; *ibid.*, c. 1304.

³ Neque hi ad illos, neque illi ad istos absque perfidorum arbitrio nisi in manu forti valerent transmeare; *ibid.*, c. 1264.

⁴ C. 1305: „ab omni honore, tanquam sceleratum, infamatum, christiani nominis inimicum, omnium iudicio deponit“.

⁵ C. 1306.

⁶ Cuius devexatione pene consenui, cuius dolo et fraudulenta nequitia nunquam pacem bonam et quietem habere potui; c. 1264.

de o coroană căreia îi cîntărește după capriciu aderența și sprijinul. Elegantul tînăr Teobald, conte de Champagne și de Brie, se unește cu unchiul său din Anglia, un vasal tot așa de arogant al regelui fără mijloace, își caută aliați între baroni și începe lupta cu Ludovic al VI-lea¹. Contele de Corbeil, fiul unui părinte tot așa de trufaș, „om care nu era un om, pentru că nu era rațional, ci ca o vită... buclucaș, de o minunată mărime, cap al făcătorilor de rele“, „aspiră la coroană“, cerînd odată soției sale să-i dea armele, pe care primindu-le în calitatea lui de conte, în aceeași zi i le va da înapoi ca rege².

Regele e ajutat, de obicei, mai mult din cauza legăturilor de rudenie, de cîte unul dintre dînșii. Astfel Ludovic al VI-lea are contra lui Teobald puterea unchiului Robert de Flandra, „om admirabil, foarte vestit ca ostaș la creștini și la Saracini de la începutul călătoriei la Ierusalim“ (a cruciatei)³.

Dacă micul senior de la Corbeil n'a ajuns rege, cum se lăuda că e în stare, Foulques de Anjou, a cărui soție a fost sedusă de rege, dîndu-i un fiu, tot Filip, cu ale cării pretenții și cu intrigile mamei lui va avea atîta de lucru dreptul moștenitor, ajunge rege al primejdutului Ierusalim, care simte atîta nevoie de ajutor⁴.

De aici vin toate grozăviile unei epoci crude. Răsbunarea celor obijduiți face să fie strivite de o stîncă odraslele unui rău baron a cărui soție trebuie să se

¹ C. 1275.

² Homo non homo, quia non rationalis, sed pecoralis..., tumultuosus, mirae magnitudinis, caput sceleratorum... ad regnum aspirans... Quia qui comes a te recepit, rex hodie tibi reddet“. Trece, ucis, in infern; c. 1297.

³ Vir mirabilis, christianis et Saracenis a primordio hierosolymitanae viae armis famosissimus.

⁴ V. și c. 1287.

tîrască spre cadavru ca un șarpe; se văd trupuri aruncate pe ape, inimi înfipte în pari ¹.

Cîte unii dintre acești stricători ai păcii publice merg la Ierusalim pentru iertarea păcatelor, dar și de dragul aventurii, de lăcomia prăzii și de patima măririlor. Pe lîngă cei doi pe cari i-am întîlnit, cel din Flandra și cel din Anjou, iată și unul din „domnișorii“ de lîngă Paris, din tăietorii de drumuri și încasatorii prețului de răscumpărare, Guy de Montlhéry, fiu al unui alt „om zbuciumat și tulburător al regatului“, care fugise din Antiochia contra căreia vin cetele lui Cherboga din Mesopotamia: el își dă fata după acel fiu al regelui Filip cu femeia despărțită de soț ². Din această categorie de călători supt cruce în Orient face parte și un Guy de Rochefort, care a făcut și el un „iter hierosolymitanum“ ³. Dar Suger nu crede că asemenea pioase excursii sînt în stare să curățe un suflet prihănit ⁴.

În fața acestei anarhii perpetue, cu care Suger va lupta biruitor, puind basele unei noi ordine de Stat, se ridică din fericire amintirea, foarte vie, a vechilor autorități, care vor trebui ajutate să devie din nou efective.

Impériul e departe — și apare acum, cu osebirile naționale care prind a trece din instinct în conștiință, nu numai departe, dar și străin. Suger știe doar că este undeva un Împărat la Constantinopol, dar el nu-l interesează decît pentru bogățiile ce are și, cum vom vedea, pentru tesaurile de artă ce se păstrează în Capitala lui ⁵. Este însă în Apus un *imperator romanus* ⁶. Și

¹ *Ibid.*

² *V. ibid.*

³ C. 1293-4.

⁴ C. 1303.

⁵ Constantinopolitanae gazae; c. 1228.

⁶ P. 1215.

pe acesta, Henric al V-lea, l-a cunoscut și-l judecă, nu numai ca dușman al regelui Franciei, ca pe un rău fiu față de acela pe care l-a prigonit foarte crud și l-a despoiat¹, ci ca năvălitor asupra Papei, insultător al acestuia, crud prigonitor al populației romane, pentru care scriitorul arată înțelegere și simțire.

Iată bucuria Romanilor, cari cred că regalul oaspete aduce pacea și cari primesc cu aclamații pe Papa care-iese într-o întâmpinare, cu clerul său, pe cai albi. Împăratul face jurământul pe Evanghelie care i se cere; el jură de trei ori, cu nobilii lui, înaintea porților bisericii Sfântului Petru, unde va fi împărțășit. Încoronarea lui se face cu o mulțime și o pompă ca și cum ar fi fost Scipione Africanul victorios². Germanii lui cîntă „grozav“ alături de clericii romani³. Dar imediat cîntăreții înarmați se aruncă, în „furia lor teutonică scrișnitoare“, asupra locuitorilor orașului, cari n’au cu ce să se apere. E amenințat cu moartea Papa și cei din jurul lui. Șeful Bisericii, tîrît cu toată Curtea sa în Castelul Sfântului Înger, e despoiat de insignii, silit a da stăpînului său prin violență privilegiul care i se cere. Dar un sinod de peste trei sute de episcopi îl sfarmă⁴.

Și Suger povestește cum contra Împăratului prigonitor se adună la 1112 un alt sinod, la Vienne în Franța, unde Henric e anatemisat și înlocuit cu acel Lotar, care e presintat ca „un om bun de războiu, apărător neîn-

¹ Henricus imperator, vir affectus paterni et totius humanitatis expers, qui, et genitorem Henricum crudelissime persecutus, exhaeredavit; c. 1107.

² Infinita nobilium quam si Africano victoria potito; p. 1272.

³ Praecinientium clericorum odis et Alemannorum cantantium terribili clamore coelum penetrante; *ibid.*

⁴ V. și expunerea amănunțită și exactă din vechea biografie a lui Suger de Alphonse Vétault, *Suger*, ed. a 2-a, Tours 1876, p. 86 și urm.

ins al Statului“. Și, până ajunge să spuie că aceste lucruri privesc pe istorici, el vorbește de luptele, mai târziu, din Sudul Italiei, cu participarea regelui creat acolo de noul Împărat, „Roger Sicilianul“¹.

Suger va reveni la Roma, cu o solie de la regele, în 1121, apoi, după alegerea sa ca egumen, în 1123, ca să mulțamească pentru sprijinul ce-i dăduse Sfântul Iacov caun contra opunerii de la început a regelui, jignit de neobservarea formelor, opunere care mersese până la închiderea solilor cari anunțau alegerea. Stă atunci șase luni, asistînd la un nou sinod de trei sute de membri și coborîndu-se, ca pelerin, până la mănăstirea Monte Cassino, la Benevent, la Salerno, la Bari, cetatea Sfîntului Nicolae, la Monte Gargano. Aflînd, la Lucca, de moartea Papei sprijinitor, el se teme de „noua și vechea lăcomie a Romanilor“, dar se bucură de alegerea lui Honoriu al II-lea, om de autoritate și aspru².

Totuși Împăratul acesta, care se vede supt unghiul intereselor Bisericii și ale regatului frances, nu e un actor determinant în hotărîrea situației pe care o dovedește conștiința, rămasă romană, a clerului. Sarcina reducerii la ordine o poate îndeplini numai *regalitatea*.

Regalitatea *în sine*. Oriunde o vede, chiar în tabăra pusă regelui său, Suger o privește cu simpatie, o admira. Astfel pentru regele Angliei Henric I-ii, totuși, e sigur, nu un mare Suveran. Despre intențiile și acțiunea lui, Suger se exprimă astfel: „Avea de gînd ca, precum folosia tuturor, să-i servească toți. Căci mai

¹ Vir bellicosus, reipublicae defensor invictus... Praesente rege Rogerio, eo quod se regem creasset; *Vita*, c. 1273.

² Romanorum nova et vetus avaritia... Vir gravis et severus; c. 1316-7. V. și c. 1332-5 (cu Lotar, „augustus imperator“, la Roma). Cf. Vitault, p. 108 și urm., și mai ales Cartellieri, *Abt Suger von Saint-Denis*, Berlin 1898.

sigur este să ai pe unul singur ca să apere pe toți de către toți, decît, neavînd pe acela singur, toți să piară¹.

De aceia Henric e presintat ca „un om foarte puternic, vestit în pace și în războiu²“. Și, arătînd conflictul lui cu regele Ludovic, Suger aruncă lozinea: „regele și legea să capete aceiași maiestate în a porunci“³. Așa face Henric, care, dacă-și împacă supușii englesi, întărind de hatîrul lor „vechile obiceiuri“ ale „vechilor regi“, urmînd întru aceasta sfatul oamenilor experienți și de ispravă“ din regat⁴, se poartă în Normandia, al cărei duce este, ca un adevărat stăpîn care face să fie liniște în sate, muncă sigură, „dulapurile pline“ de bani (*plenis scriniis*). „Sprijinit pe ajutorul regelui Francesilor, el pune la cale țara, repune în vigoare legile, impune pacea cu de-a sila, puindu-li în vedere că, dacă ar călca-o, li se vor scoate ochii și vor fi ridicăți în furci... Tace pămîntul la vederea lui“, cum spune Scriptura, „și fără voie toți păstrează pacea.. Piere pofta de răpire a ulilor și se tocesc dinții lupilor, căci nici nobili, nici nenobili nu mai cutează în orice fel de îndrăzneală să prade sau să răpească... Mai pe toate turnurile și orice întărituri din Normandia, care e o parte a Galiei, ori le face să fie dărîmate, ori introducînd în ele pe ai săi și îngrijindu-le din ai săi bani, ori dacă erau stricate, le-a supus voinții sale“.

¹ Hoc intendens ut, sicut omnibus profici debet, ab omnibus ei serviretur. Tutius est enim unum ut omnes defendat ab omnibus habere quam, non habendo, [per] unum omnes deperire; c. 1283.

² Vir fortissimus, pace et bello clarus; c. 1281. Strenuissimus rex Henricus; p. 1229.

³ Rex et lex eandem imperandi excipiant maiestatem; *ibid.*

⁴ Cum consilio peritorum et proborum virorum regnum Angliae lege antiquorum regum gratanter disposuisset ipsaque regni antiquas consuetudines ad captandam eorum benevolentiam iureiurando firmasset; c. 1281.

Ba chiar „balaurii din insulă tremurără, orice nobil din Anglia neîndrăznind să spuie un cuvînt în tot timpul cîrmuirii lui¹“. Lucru de laudă chiar dacă pentru a-l avea trebuiau stoarceri de bani, și anume de la toți, și de la „crinul“ cari sînt clericii, și de la a celorlalți urzică².

În descrierea luptei cu Ludovic, sprijinit de Robert de Flandra, aducînd 4.000 de oameni, de Teobald, de contele de Nevers, de ducele de Burgundia, cu oferta de duel între cei doi monarhi — Henric obiectează că podul ales ca loc de luptă e putred și-și poate rupe piciorul —, luptă cruntă și îndelungată, se simte cruțarea pentru acela care a arătat contemporanilor ce înseamnă un stăpîn.

În ce privește pe regele său, Suger, care a avut să sufere de pe urma lui Ludovic al VI-lea și care avea de apărat drepturile mănăstirii sale, știe foarte bine că „orice putere nu admite rivală“ și că „mîinile regilor sînt lungi“³. Dar aceasta nu-l împiedecă să ceară intervenția regelui.

---

¹ *Fretus domini regis Francorum auxilio, terram componit, leges recolit, pacem coactis imponit, nihil minus quam eruptionem oculorum et celsitudinem furcarum, si capiant, promittens... Silet terra in conspectu eius, pacem servant inviti... Perit milvorum rapacitas et dentes luporum hebetantur, cum nec nobiles, nec ignobiles depraedari aut rapere quacumque audacia praesumunt... Fere omnes turres et quaecumque fortissima castra Northmanniae, quae pars est Galliae, aut eversum iri facit, aut suos intru dens et de proprio aerario procurans, aut, si dirutae essent, propriae voluntati subiugavit. Insulani dracones tremuerunt, cum quicumque Angliae proceres nec etiam mutire tota eius administratione praesumpserunt; c. 1281.*

² *Ibid.* Cf. c. 1226: „oppressio exactorum regionum quos dicunt graffiones“.

³ *Omnis potestas impatiens consortis erit; c. 1307. Scitur enim longas regibus esse manus; c. 1306.*

E bucuros cînd ea se produce, ceia ce se întîmplă în momente deosebit de grele pentru țară și cînd nimeni altul decît dînsul n'ar putea îndeplini opera de justiție neapărată. Astfel cînd contele de Flandra, Robert Frisonul, e ucis de un anume Burcard, regele intervine și așează pe fiul lui, Robert de Normandia, iar pe ucigaș îl frînge pe roată, lăsînd să-l mănînce corbii, un complice fiind spînzurat în tovărășia unui cîne ¹.

Sînt momente cînd de la sine țara, atacată, primejduită, se strînge, cu o formidabilă armată, în jurul aceluia care de obicei poate aduna abia șapte sute de ostași ². Astfel cînd, la 1124, Împăratul Henric al V-lea se aruncă asupra regatului, cu „Lotaringienii, Alemanii, Bavaresii, Suevii și Saxonii săi“, Ludovic al VI-lea merge de se roagă la Sfîntul Dionisiu. El se duce acolo după datina veche, de cîte ori „un alt Stat îndrăznește să năvălească Statul Francilor“ ³. De acolo ia steagul cu care mănăstirea l-a înfeodat pentru comitatul de Vexin ⁴. Stilul povestitorului gîlgîie de ură contra străinilor. Să fie loviți mai rău decît Saracinii, să li se dea trupurile lupilor și corbilor! Toată feudalitatea e acum în jurul regelui: Raoul din Vermandois, Carol din Flandra ⁵, Gulielm din Aquitania, Conan din Bretania, Foulques din Anjou, chiar un dușman, ca Hugo de Troyes. Fuga

¹ C. 1326-8. Pe altul călugărit, îl despoaie de rasă și-l ucide.

² C. 1261-2. Cîndva, sint cu el atîția „de ar putea supune Spania“ (luptelor pentru Cruce), „qui etiam Hispaniam perdomare sufficerent“; c. 1324.

³ Hanc ab eo habent praerogativam ut, si regnum Francorum invadere audeat, ipse beatus et admirabilis defensor cum sociis suis tanquam ad defendendum altari suo superponatur.

⁴ Vexillum quod de comitatu Vulcassini, quo ad Ecclesiam feodatus est, spectat, votive tanquam a domino suo suscipiens; c. 1319.

⁵ Pentru Balduin de Flandra „apprime militaris, elegans juvenis et facetus“, c. 1308.

lui Henric e echivalentă cu o mare victorie. Fugarul va muri, ca un blăstămat, într'un an¹.

Către regele acesta, mare în clipele mari, iar de obicei așa de retras și de modest, clerul se îndreaptă de la sine, și pentru coroana pe care o poartă și pe care Ludovic o închină Sfântului Dionisiu, și pentru legăturile personale cu dînsul.

Față de anume lovituri și păgubiri din partea seniorilor, abații mănăstirilor fac o intervenție pe lîngă acela care, de la stabilirea dinastiei Capetienilor, a rămas un ocrotitor și apărător al Bisericii, *un advocatus Ecclesiae*: „De aici a ieșit“, scrie Suger, „că prin a noastră osteneală venerabilul episcop de Chartres, Yves, pentru partea sa, capitolul Bisericii Sfintei Marii, pentru a sa, arhiepiscopul de Sens, pentru a sa, și noi, pentru a noastră, am mers la gloriosul rege în Laon și i-am expus cu lacrimi pustiirea bisericilor, starea nenorocită a săracilor și a orfanilor, desmoștenirea bisericilor².“ Regele se simte apărătorul lor chemat (*ecclesiarum illustris defensor*), jură că nu va mai îngădui asemenea abuzuri și, ajutat de milițiile bisericesti, distruge castelul amenințător, întăriruri de piatră în locul celor de palisade ridicîndu-se în calea tulburătorilor³.

Legăturile personale între regalitate și mănăstirea lui Suger sînt nu numai cele foarte vechi, pe care le vom semnala pe urmă, dar și cele din acest veac al XI-lea chiar. Nu cu frumosul Filip⁴, tatăl lui Ludovic al VI-lea, criticat pentru legătura lui cu adultera Bertrada, care-l

¹ *Ibid.*

² *Ecclesiarum depopulationem, pauperum et orphanorum deplorationem, ecclesiarum exhaeredationem lacrymabiliter exposuimus*; c. 1220.

³ *Palo et vimine... Castrum bene munitum*; *ibid.*

⁴ *Procer et elegans corpus*; c. 1276. Mențiunea mamei lui, Rusoica din Chiev, „*regis Ruthenorum filia*“; c. 1335.

stăpînește cu desăvîrșire, și care, murind la Melun, în vrîstă de șezeci de ani, nu dă nimic Sfîntului Dionisiu și de aceia e îngropat la mănăstirea Sfîntului Benedict pe Loira ¹, ci cu însuși acest Ludovic, care, crescut supt îngrijirea egumenului din marginea Parisului, rămîne prietenul mănăstirii ². Încoronarea lui la Reims, pe care Roma ar fi voit s'o oprească, e pusă în legătură cu amintirile bătrînului creștinător Clovis. Cînd era acum bătrîn, gras, de unde porecla ³, — dar tot umbla printre țerani ⁴ —, el se gîndia ca, făcîndu-se călugăr acolo unde copilărise, să-și lese averea la săraci. Moare pe cenușă, cerînd a fi îngropat lîngă Carolcel-Mare, ceia ce nu se poate îndeplini, spune Suger, fiindcă în acel loc zăcea Carloman și nu se pot izgoni din mormînt regii (*exhospitari*). Om „amabil și binevoitor, pentru care unii îl socotiau slab de minte“ ⁵. Pe fiul său vrea să-l crească tot acolo unde el însuși își primise creșterea ⁶. Acesta va fi însă, cum îl vom vedea, în calitate de cruciat, altfel de om.

Privirea lui Suger nu îmbrățișează, în afară de această regalitate francesă pe care o crește, o conduce și o suplinește, un orizont geografic prea larg. Dar pentru dînsul, ca și pentru orice Frances din vremea lui, ducele de Normandia, de și a ajuns, dar abia, rege în Anglia, e încă un prinț de acasă.

¹ C. 1277.

² Clarissimus dominus et amicus noster; p. 1215. Rex Ludovicus Philippi ab infantia sua dum hic nutritur; c. 1235. Cf. c. 1213, 1255.

³ Iam gravis corpore et carnea spissitudinis mole ponderosus; c. 1324, 1335.

⁴ C. 1338.

⁵ Gratus et benevolus, quo etiam a quibusdam simplex reputabatur; c. 1258.

⁶ Fp. 1337-40.

Supt Ludovic al VI-lea aceste situații le are „măriminosul rege al Angliilor, Gulielm, fiul și mai măriminosului rege Gulielm“¹, biruitorul de la Hastings. E un om „bun de oaste, doritor de laudă și urmăritor de faimă“², un răspînditor al comorilor adunate³, dar și supus instincțelor și patimei pentru femei⁴. Dar ambiția regală pentru Franța jignește pe clericul, foarte frances, care enunță principiul că *poporul său nu trebuie să se supuiе altui regeam, ci, în acest cas, Englesii Francesilor*. „Se zicea în de obște că acel rege mîndru și năvalnic aspira la coroana Francesilor“, ca unul a cărui mamă era soră a lui Robert de Flandra. „Dar nu e iertat, nici lucru firesc ca Francesii să fie supuși Englesilor, ci Englesii Francesilor“⁵.

Îl presintă pe acest Gulielm al II-lea pedepsit prinuciderea de săgeată în Pădurea Nouă pentru că răpise, și moartea prelaților, avere bisericească⁶.

E adevărat că puternicul lui urmaș, Henric, de care a mai fost vorba, e „un om foarte cuminte, înzestrat cu distincție a sufletului și a trupului și cu știință“⁷, că era animat de ambiția ca nimeni să nu-l întrecă⁸, dar nu-i e iertat s'o facă față de regele Franciei însuși,

¹ Magnanimus rex Anglorum Guilelmus, magnanimioris Guilelmi regis filius, Anglorum domitor.

² Usui militiae aptus, laudis avarus famaeque petitor.

³ Opulentium Anglorum thesaurorum profusor; c. 1256-7.

⁴ Lasciviae et animi desideriiis deditus; c. 1257.

⁵ Dicebatur equidem vulgo regi illi superbum et impetuosum aspirare ad regnum Francorum, quia famosus iuvenis unicus patri erat de nobilissima coniuge, Roberti, flandrensis comitis, sorore. Nec fas, nec naturale est Francos Anglis, imo Anglos Francis subici; c. 1257.

⁶ *Ibid.*

⁷ Vir prudentissimus..., animi et corporis strenuitas et scientia; c. 1258.

⁸ Inferioritatis impatiens.

a cărui superioritate e evidentă față de regele engles și de ducele Normandiei, vasalul lui¹. Normandia e o *regni portio* întocmai ca Aquitania, de a cărei soartă se ocupă acela care a avut o parte în căsătoria lui Ludovic al VII-lea cu Aliénor, fata ducelui Gulielm².

Am arătat că opera de cruciată nu e pentru el o datorie, devotamentul lui tot mergînd spre Biserica lui și credincioșii ei³. Dar legătura de familie încheiată de Boemund, istețul Normand, devenit în depărtatul Orient duce de Antiohia, cu dinastia francesă face ca Suger să se ocupe de zgomotoasa și izbutita lui vizită în Apus, la 1106.

E, scrie Suger, „un om ales și faimos între Răsăriteni“. Isprăvile lui sînt multe, până la ajutorul dat, contra Împăratului, Papei Alexandru. E firesc ca regele Franciei, de care se tem și Saracinii, să-i acorde pe sora sa Constanța, nunta făcîndu-se la Chartres, și ca Papa să-i dea ca întovărășitor un legat.

La Conciliul de la Poitiers, fiind de față și viitorul egumen, care abia-și mîntuise studiile⁴, se aude, pe lîngă glasul Papei, și al lui Boemund, vorbind de o nouă cruciată⁵. Și scriitorul urmărește cu gîndul odraslele acestei căsătorii⁶: Ioan, care va muri în Apulia, Boemund al II-lea, „frumos băiat și bun ostaș“ în Anatolia moș-

¹ Rex Francorum Ludovicus, ea qua supereminebat regi Anglorum ducique Nortmannorum Henrico sublimitate, in eum semper tanquam in feodatum suum efferebat; c. 1307.

² C. 1136.

³ C. 1409-10. El dă privilegiile cui pleacă în cruciată cu Ludovic al VII-lea; c. 1225.

⁴ Cui et nos interfuimus, quia recenter a studio redieramus; c. 1266.

⁵ De hierorolymitano ininere ne tepescat; c. 1267.

⁶ Constanța fusese despărțită, pentru motive canonice, de Hugo, contele de Troyes (Vétault, *o. c.*, p. 44, nota 1).

tenirii sale, căruia i se rătează capul, cînd, cu o sută de călăreți, urmăria pe Saracini ¹.

Vorbind de legăturile primului Boemund cu Bizanțul, abatele frances arată față de celalt Imperiu aceleași sentimente ca și primii cruciați. Se amintește lupta lui Boemund la Durazzo, continuînd campania tatălui, Robert Guiscard, contra Imperiului, rezistența la ispitele ce veniau din Tesalonic și din Constantinopol, din „toată Grecia“, a „Împăratului Grecilor“ ². Grecii sînt pentru el cei mai șireți oameni ³.

Astfel de sentimente fuseseră provocate de nesuccesul cruciatei lui Ludovic al VII-lea, solicitat de regele Ierusalimului și de patriarhul Antiohiei, de Papa, după uciderea de Musulmani a celui de-al doilea Boemund, a întreprinde o expediție fără țintă și fără rezultat, care a costat mulți bani regatul Franciei ⁴. Scrisorile regelui au aceiași notă ca și ale unora din participanții primei cruciate: dacă lucrurile au mers rău, poate fi și „greșeala alor săi“, dar și „viclenia“ Împăratului ⁵, care e acum marele Comnen Manuil. Dacă regele întîmpină piedeci în Asia Mică, e de pe urma acestuia, care a „îngăduit Turcilor să între în țara sa și să prigonească oastea lui Hristos“ ⁶.

Orice sentimente ar avea el, reformatorul și orînduitorul născut, pentru regalitatea care poate să ajute la pedepsirea încălcătorilor feudali ⁷, căroră nu li permite

¹ *Ibid.*

² C. 1265.

³ Astutia enim praecipue Grecorum est; c. 1234.

⁴ C. 1202 și urm.

⁵ Tum pro fraude imperatoris, tum pro culpa nostrorum; c. 1365-6.

⁶ Turci qui permissione imperatoris in terran suam militiam Christi persequi venerant; *ibid.*

⁷ V. și c. 1218. „Ad repellendos raptore“ se ridică împreună întărituri, c. 1219

măcar o participare prea importantă la cruciată, „cu oaste care se cuvine numai regilor“¹, el așteaptă însă refacerea lumii pe basă de drept și de autoritate, supt binecuvîntarea lui Dumnezeu, care a creat și susține mai ales Biserica.

De la Biserica romană, de care e firește așa de legat? Să vedem.

La 1107 el cunoaște pe Pascal al II-lea în Franța, cînd, izgonit de acasă, acesta merge la leagănul teoriei de stăpînire universală prin Scaunul pontifical, gloriosul Cluny trece la Charité, fiind întîmpinat de ofițeri regali, ca stolnicul (*dapifer*) care e contele de Rochefort — Suger el însuși vine să se plîngă contra arhiepiscopului de Paris, la cetatea Sfîntului Martin, Tours, și în sfîrșit la mănăstirea însăși a Sfîntului Dionisiu, apoi la Châlons, unde merge și Suger și egumenul său, Adam, și asistă la negociațiile cu Germanii: cancelarul Albert, arhiepiscopul de Trier, doi episcopi și adversarul Împăratului prigonitor, acel duce Welf, care e descris, cu plăcere, ca „un om voinic și de minune cît era de lung și de lat, și cu glas strașnic“, observînd numai că astfel de oameni, afară de episcopul de Trier, elegant, sincer, plăcut, păreau trimeși „mai degrabă ca să sperie decît ca să discute“². De fapt, „în furia lor teutonică“, spune statornicul adversar al celor de peste Rin, ei „strigau scrișnind din dinți“ și „insultau“, amenințînd cu o nouă expediție romană de înfricoșare și pedepsire: „Nu aici, ci la Roma, se va hotărî, cu sabia, conflictul“³.

¹ Așa cu baronul de Roucy, care merge „in Hispaniam..., cum exercitu, magno, quod solos reges deceret“; c. 1260.

² Vir corpulentus et tota superficie longi et lati admirabilis et clamorosus qui tumultuantes magis ad terrendum quam ad ratiocinandum missi viderentur; c. 1278.

³ Theutonico impetu frendentes tumultuabant et, si tuto auderent, convicia eructarent, iniurias inferrent. *Non hic, inquit, sed Romae gladio determinabitur querela*; c. 1270.

De aceia urii arătate de „Teutonici“ i se opune, după conciliul ținut la Troyes, „iubirea Francesilor“¹. Și el constată cu bucurie că, în ciuda armatei de 30.000 de oameni pe care o conduce, Henric al V-lea a trebuit să facă față blindă la Roma².

Regele Franciei a întâmpinat personal pe Papă și, cu acest prilej, pentru a explica pentru ce el „a plecat la picioarele lui Pascal maiestatea regală“, Suger invocă nu numai fireasca „iubire de Dumnezeu“, dar și vechile omagii la Roma înaintea mormântului Sfântului Petru, Sfântul Părinte însuși amestecînd în cererea de ajutor contra Împăratului amintirea lui Carol-cel-Mare, cel încoronat de înaintașul său³.

În ce privește raporturile sale proprii cu acela care e șeful creștinătății, Suger nu uită să arăte că în mănăstirea sa a fost, un moment, teama ca Papa, sărăcit și în exil, să nu puie mîna pe lucrurile scumpe din tezaur, dar Pascal „nici nu s'a uitat la ele“, ci a cerut numai un petec din veșmintele Sfântului Dionisiu⁴.

Urmașul lui Pascal, mort în 1118, Gelasiu, are și el de luptă cu Antipapa scos înainte de dușmănia persistentă a Împăratului, și astfel și el va trebui să facă drumul în Franța, apărînd la Maguelonne, dar, înainte de a fi văzut pe regele, care voia să-i iasă întru întâmpinare la Vézelay, se stinge de podagră. Și Suger se bucură, arătînd-o prin laudele pe care le răspîndește,

---

¹ Cum amore Francorum, qua multum servierant, et timore et odio Teutonicorum.

² C. 1271.

³ Amore Dei maiestatem regiam pedibus eius incurvantes Philippus et filius Ludovicus], quemadmodum consueverunt ad sepulcrum piscatoris Petri reges submisso diademate inclinari. Quos dominus Papa manu erigens, tamquam devotissimos apostolorum filios ante se sedere fecit; c. 1269.

⁴ *Ibid.*

prin legăturile așa de onorabile pe care le răscolește, că urmașul celui mort, Calixt al II-lea, episcop de Vienne, e însuși fiul lui Gulielm cel Mare, zis Tête Hardie, conte de Burgundia, și unchiul reginei Adelaida, care era fiica lui Humbert al II-lea de Maurienne, avînd deci bun sînge imperial, dar și sîngele regilor Franciei. El vede în alegerea celui care se visase — el o știe — cu lumină de lună supt veșmînt un triumf al punctului de vedere frances, pe care-i place să-l afirme. Conciliul, cercetat, de la Reims îl încîntă și nu-i desplace că, după negocierile cu Împăratul la Mouzon, vrăjmașul permanent al Romei pontificale e excomunicat¹.

Întors la Roma, Calixt e primit „glorios“, adversarul fiind gonit de la Sutri, prins, purtat prin Capitala pontificală pe o cămilă, cu piei crude de capră pe umeri, închis; scena umilirii lui e zugrăvită apoi în camera învingătorului. Cînd Suger, care iea parte la Conciliul de la Laterano în 1123, merge la Bitonto să-și vadă conaționalul ridicat pe Scaunul Sfîntului Petru, acesta vrea să-l reție lîngă dînsul².

Și Honoriu al II-lea, urmașul lui Calixt, e lăudat ca „un om de bun sfat și apărător al dreptății“³. Cînd, chiar înainte de moartea lui, în 1130, de frica „tumulului roman“, se alege diaconul Grigore, care e Inocențiu al II-lea, și i se opune Pierleone, noul Papă e silit și el să facă drumul în Franța, unde regele adunase un Conciliu la Étampes, venind apoi la St. Benoît-sur-Loire să-i cadă la picioare. Data aceasta, nu mai e în față aceiași „furie teutonică“. Împăratul cel nou Lotar, vine la Liège, ca să ție frîul Papei, care străbătuse și Lotaringia. La întors, Inocențiu apare la St. Denis cu un coif de aur, călare pe un cal alb, răspîndind bani po-

¹ C. 1311-2.

² C. 1312-4.

³ Vir consilii et iustitiae tutor; pp. 1214-5.

porului după vechea datină la intrarea în Ierusalim. În urmă, cardinalii doi câte doi, în mantii lungi, cîntînd, lumea feudală îngrămădindu-se după dînșii pe supt tapițerii și coroane de verdeață. Din mulțime nu lipsesc nici Evreii cu sulul, cărora li se urează ca „Dumnezeu atot puternicul să li iea vâlul de pe inimă“¹. După o vizită la Paris, Papa se așează un timp la Compiègne². Se dă un mare ospăț în casele abațiale. Deci, pe Inocențiu al II-lea Suger are mîndria de a-l ospăta. Dar bucuria lui e și mai mare cînd, cu prilejul călătoriei Papei Eugeniu al III-lea (1145-53), se vedește că visita făcută Sfîntului Dionisie în Casa lui e acum o datorie pentru Papii cari calcă pămîntul Franciei³.

Dar nu de la Papă poate să aștepte Suger mîntuirea Franciei sale, restabilirea rînduiei pe care-o are în suflet. Nici de la episcopatul, cu care, în persoana lui Galon, arhiepiscop de Paris, el se găsește în luptă și care pîndește „libertatea“ mănăstirilor⁴, și care, în afacerea încoronării lui Ludovic al VI-lea, primește ordine de refus de la această Romă, totuși străină. Ci numai de la altă putere, de la aceia care a moștenit tradițiile de cultură ale epocii romane, care a dus mai departe literațura în limba latină, care a păstrat cărțile antichității, care a continuat școala, care, cum vom vedea, a cultivat arta, și care, pe lîngă aceasta, a dat continuul exemplu al unei administrații îngrijite și profitabile,

¹ Auferat Deus omnipotens velamen a cordibus vestris.

² Pp. 1330-2.

³ Sicut mos est romanis pontificibus in Gallis demorantibus ob honorem sancti apostolatus beati Dionysii; c. 1232-3.

⁴ Eam etiam episcopi parisienses ex aemulatione ingenitae monasterii libertatis beato Dionysio abstulerunt; c. 1223. Ce i se iea se dă Cluniacensilor de la St. Martin des Champs și de la Gournay; *ibid.*

condusă de șefi înaintea cărora, fără rezistență, oricine trebuie să se supună: mănăstirea.

Aici e și locul unde se păstrează din veac în veac, prin pomelnic, prin daruri, amintirea unui trecut regal, care nu trăiește așa de puternic în dinastia însăși și în societate. Această amintire, plină de recunoștință și de venerație, care susține și îndreaptă, pleacă de la Clovis creștinătorul, care e invocat când e vorba de încoronarea, contra oricui, a succesorului din secolul al XII-lea. Pipin e calificat de „Împărat“ și se arată de ce a fost înmormântat acolo¹. Se citează în materie de artă patronul giuvaiergiilor, Dagobert, „prea-piosul“, „gloriosul și faimosul rege al Francilor“ Dagobert, cel urmărit de mînia tatălui², și soția, Matilda. Se mai arată „scaunul nobilului, gloriosului rege Dagobert, în care, cum se spune din vechime, regii Francilor, primind puterea asupra țerii, obișnuiseră a se așeza mai întâiu pentru a primi omagiile nobililor lor“³. Ctitoria însăși a mănăstirii trimete la „Clotar cel mare“, cu vedeniile lui de oameni în alb, cari-l ajută la clădire⁴. Se aduce înaintea și privilegiul lui Pipin. Ea se sprijină însă mai ales pe Carol-cel-Mare, de care e vorba și la creșterea lui Ludovic al VI-lea, ca și de a „altor regi de mare valoare“⁵. Se păstrează hrisovul de donație al lui, al fiului, Ludovic cel Evlavios, se arată cele șapte cande-

¹ Pro peccatis patris sui, Karoli Martelli; c. 1228.

² Și c. 1226.

³ Nobilis gloriosi regis Dagoberti cathedra, in qua, ut perhibere solet antiquitas, reges Francorum, suscepto regni imperio, ad suscipienda optimatuum suorum hominia primum sedere consueverant; c. 1257.

⁴ P. 1241.

⁵ Ludovicus, regis magnifici Philippi filius, antiqua regnum Caroli Magni et aliorum excellentiorum consuetudine; c. 1255.

labre ale Împăratului¹, un „gradalis“ de la dînsul², uşile de afară³. În arhivele care cuprind documente pe care Suger le numeşte, pe jumătate în limba greacă, întru cîtva cunoscută atunci în Apus, *immunitatis bibli*, el studiază, cînd stătea la şcoală (*aetate docibili*). Aceste acte-i permit să discute fundaţia lui Pipin, relaţiile mănăstirii cu Carol-cel-Mare şi fata lui, care a fost stareţă, certele de după dispariţia puternicului Suveran⁴. Carol cel Pleşuv dă o parte din altar. De la „Carol al treilea“, cel-gros, bietul „glorios“, şi el, îngropat supt altar⁵, pentru că dăduse Sîntului Dionisie satul Rueil, vin cele şapte lămpi în vase de argint care ard de-asupra mormîntului, şi, în memoria lui, la serbătorile cele mari se aprind şaizeci de făclii⁶. De aici şirul se întrerupe, odată cu Carolingienii. Nicio pomenire a celor d'întăiu modeşti „advocati ecclesiae“ cari sînt Capeţienii: Hugo, Robert, Henric. Filip, fiul acestuia şi al „Rutenei“ de la Chiev, e menţionat numai pentru păcatul lui cu Bertrada. Numai cu „Ludovic al lui Filip“, Ludovic al VI-lea, se reiea seria donatorilor⁷.

Din colecţia de „bibli“ de la Saint Denis culege Suger tot ce-l leagă cu şcoala lui Carol-cel-Mare şi cu antichitatea, pe o vreme cînd Roma pontificală nu mai avea legături cu trecutul cultural al vechilor Romani. Dacă se încrede în profeţiile politice şi vorbeşte, impresionat, de profeţia lui Martin, „acel poet popular care a văzut şi a povestit în chip minunat împrejurările

¹ C. 1258, 1317.

² C. 1225.

³ Prior valvarum introitus; c. 1226.

⁴ Pp. 1214-5.

⁵ Karolus imperator tertius, qui eidem altari subiacet gloriose sepultus; c. 1236.

⁶ C. 1236

⁷ Rex Ludovicus Philippi; c. 1233.

Englesilor peste veacuri ¹, el va cita pe Lucan, va vorbi de *regii quirites*, de „brațele lui Hector“ ², de *Gades Herculis* ³. Elevul și biograful lui, Gulielm, pomenește pe Horațiu, pe Caton și pe Cesar, pe Cicerone, pe stoici ⁴. Îi place să presinte spectacole de poezie virgiliană, cu clarele ape care înseninează, cu plantele când verzi, când în floare ⁵. Descrie minunile din „pământul nou“ al ostenelilor sale, cu izvoarele vii și râurile care-i străbat creațiunea ⁶. Nu odată încearcă a caracteriza, fie și într'o formă confusă încă, personagiile de care se ocupă ⁷.

Ca artist, el înțelege și admiră opera marelui lucrător în aur și în pietre scumpe din vremea regelui Dago-bert, Sf. Eligiu ⁸. Piatra scumpă ca atare îi place, și el vorbește cu mândrie de mulțimea negustorilor „din deosebite țeri și neamuri“, cari-l copleșesc cu ofertele, știindu-l așa de doritor ⁹. Vin la el și abați, ca acel

¹ Vaticinium... Ille agrestis vates, Anglorum sempiterni eventus mirabilis spectator et relator; c. 1231.

² Hectorei lacerti; c. 1294.

³ C. 1300.

⁴ Suger e pentru dînsul „Caesar animo, sermone Cicero“; c. 1199. El știe, de altfel, că în *historiae* sînt toți regii și prinții Franciei; c. 1196.

⁵ Spatiantibus decurrentium aquarum clarificam exhilarationem et modo florentium, modo virentium graminum obtutibus et formis; c. 1273.

⁶ In hac itaque nova terra, videlicet în medio villae, loci obiectantis amoenitatem, vividorum fontium et rivarum decurrentium amplectantes affinitatem; p. 1218. Cf. „ignes confabularentur“; c. 1279.

⁷ V. c. 1196, 1199.

⁸ Incluso S. Eligii opere; c. 1258.

⁹ Venditorum etiam gemmariorum tanta de diversis regnis et nationibus ad nos turba confluebat ut nos plus emere quaeremus quam illi vendere sub administratione omnium festinarent; c. 1231.

e la Fontevrault cu astfel de podoabe, care, închise „potire minunate“, sînt daruri de la regele Angliei, Stefan, de la contele de Champagne, Henric¹.

„Îi lucrează „giuvaiergii“ din Lotaringia², și el crede că meșterii lui sînt mai buni decît cei vechi³. Cu ocazia nuntii căsătoriei lui Ludovic al VII-lea știe că-i face un dar de la regele dăruindu-i un vas⁴. El știe însă, din vorbirea cu „Ierosolimitani“, cu episcopul de Laon, Hugo, la ceas de leturghie, ce comori, de rîvnit, se ascund, de frica lăcomiei latine, la Sfînta Sofia și în alte biserici ale Constantinopolului Grecilor celor „veniți“⁵. Încă de atunci se desemnează perspectiva prăvăliilor fără păreche din 1204, cînd cetatea împăcitură, supusă cu armele, va fi la dispoziția baronilor.

Marele ziditor, care se crede ajutat și prin minuni dumnezeiești, se gîndise a aduce pe Mediterana, pe coasta Angliei, și pe Seina, fie și înțelegîndu-se cu arhitectii, „coloanele minunate ale palatului lui Dioclețian și ale altor terme“ din Roma⁶. Pentru pictură chiamă meșterii „cei mai buni ce s'au putut găsi în deosebite părți“⁷.

¹ Quas in mirabilibus cuppis toto tempore vitae suae concesserat; c. 1232. Cf. la c. 1258 un dar de la Teobald, care era obiectul de la regele Siciliei.

² „Aurifabri lotharingi“ (cinci până la șapte); c. 1232.

³ Profusiores nostratibus erant artifices; c. 1233.

⁴ Cum in primo itinere Aquitaniae regina noviter desponsata primo regi Ludovico dedisset; c. 1258.

⁵ Cum Hierosolymitanis, quibus constantinopolitanae patuerunt gazae et Sanctae Sophiae ornamenta... Admiranda siquidem fere incredibilia a viris veridicis quam pluribus et ab episcopo laudunensi Hugone, in celebratione missae, de S. Sophiae ornamentorum praerogativa, necnon et aliarum ecclesiarum didicimus; c. 1234.

⁶ C. 1243. Cf. c. 1243-5.

⁷ Meliores quos invenire potui de diversis partibus pictoris; c. 1227.

Cea mai mare bucurie i-a fost când, după nouăsprezece ani de conducere, a putut consacra la 1140, în fața regelui și a reginei, biserica refăcută de dînsul¹.

Dar, chiar fără această mare operă, numele lui Suger ar fi înscris în istoria civilizației europene prin *clitoria de țară* pe care a făcut-o.

Pe ruinele castelelor distruse, și cu ajutorul regelui, el întemeiază și târguri², dar, înainte de toate, pe pământuri de multă vreme pustii el taie brazda³, plantează vii⁴, adună locuitori⁵. Sună din nou clopotele în regiuni unde „peste iarba crescută din singurătate oile și caprele pășteau adesea“ și unde numai se afirma că „Sîmbăta, arătînd sfințenia locului, se vedeau arzînd candelale“⁶.

Minuni se fac: orbi, șchiopi, lunateci, dropici alergînd pentru însănătoșare, cutare mută văzînd pe Maica Domnului și strigînd către dînsa: „Doamnă!“⁷. Biserica e plină, de se uită femeile peste capul bărbaților⁸. Mănăstirea e și un pantehnic industrial, și se pomenește „odaia încălțămintilor“⁹.

¹ C. 1140.

² Publicum forum; c. 1298. C. 1303: effosis puteis.

³ Carruca terram incultam derumpi fecimus: c. 1216. Erat locus ille quasi spelunca latronum, habens ultra duo milliaria deserti... Cubilia in quibus dracones habitabant; c. 1216-8.

⁴ Clausus vinearum; c. 1213.

⁵ Villas omnino rapinis exhospitales rehospitari fecimus; c. 1222.

⁶ Supra ex solitudine concretam herbam oves et caprae frequenter depascebant... Ubi testimonio multorum saepe in die Sabbati, sanctitatem loci significantes, candelae videbantur ardere; c. 1223.

⁷ C. 1223. *Ibid.*, pentru moaște; brațul Sf. Simion apăra de furtună; c. 1249.

⁸ C. 1242.

⁹ Camera calciamentorum; c. 1221.

Pe pământurile astfel liberate se iea dijma de la colonii“ cari devin „censuali“; se așează „advocați“, de căror drepturi trec și la fete, pe care mănăstirea aută să le mărite cu oameni de casă¹. I se cedează te unui senior cum e contele de Dammartin (*tallia talle*) de cinci măsurile de grâu, censul de la berbeci (*exactio arietum*) și dreptul de *hospitare* pe sama țeranelor, dar se rezervă „censul“ propriu-zis, așa-numitul *ensamentum*, dreptul de mână moartă (*mortuae manus*), „talia pierdută“ (*forisfacta tallia*)². Se ieau și Evreii țerendași³.

Astfel, cînd se împlinește aproape un șfert de veac de la abatăie a lui Suger, Casa Sfintului Dionisie, mănăstirea, culege veniturile noilor ogoare date la țerani sau la arendă: „schimbul“ (*cambiatio*), darea pentru trecere sau, cum se zicea la noi: brudina (*pedagium, thelozum*), și la poarta Parisului, unde Sfintul are o casă⁴.

Egumenul e însuși un mare, un foarte mare senior, cel mai bun administrator al proprietăților încredințate lui. El intră, nu numai ca mijlocitor către rege al sărarilor⁵, și în viața de tot felul a acelor pe cari i-a încredințat. Vînează cu amici, cum e contele de Evreux, țerarii, dar împarte prada fraților bolnavi și „oaspeților“ și la spital⁶.

Înaintea lui, o lume se închină. La sfințirea noii cîrșeri vine arhiepiscopul de Canterbury și cel de Constantința⁷. Pe lîngă mari feudali ca Teobald sau

¹ C. 1220-1.

² C. 1214.

³ C. 1212-3.

⁴ C. 1212-4. Pentru „consuetudo quam vulgo dicunt aqua-am“, c. 1227.

⁵ Per hunc clamor pupilli et causa viduae ingrediebantur ad principem; c. 1195.

⁶ C. 1217.

⁷ C. 1250.

Godefrid de Normandia, regi, ca Scoțianul Daniel, Roger Sicilianul, Henric al Angliei, îi presintă omagiile lor ¹.

Nu e de mirare deci că, atunci cînd Ludovic al VII-lea pleacă în cruciată și se chiamă sfatul clericilor și baronilor pentru a hotărî de administrația țerii, Suger e ales el, cu Gulielm, conte de Nevers, care, dorind a se călugări, refuză, fiind apoi îndemnat și de Papa Eugeniu să primească ² (1147).

I se zice de acum „serenissime domine“, „Sublimitas Vestra“, „ești cel mai mare prinț în țară“ ³. Englesii îl întitulează „regni Francorum rector“ ⁴. Cereri de ajutor contra reapariției „briganzilor“, *latrunculi*, vin de la Limoges, de la Bourges, de la Poitiers, din depărtata Gasconie; regele-i cere neconținut bani. Fratele acestuia, Robert, e îndemnat, întors mai înainte din cruciată, să usurpe. Cu o energie de fier, Suger biruie, sacrificîndu-se: „bătrîn eram, dar în acestea mai mult am îmbătrînit: *Senex eram, sed in his magis consenui*“ ⁵.

Cînd, mult după întoarcerea regelui căruia-i păstrase regatul, abatele se stînge, la 12 Ianuar 1152, în vîrstă de șaptezeci de ani, sînt de față episcopii de Soissons, de Noyon și *silvanectensis* și la îngroparea lui servesc șase episcopi, Marele Maiestru al Templierilor fiind și el de față ⁶.

¹ C. 1197 (Viața, de Gulielm). Pentru prinți, regi, clerici cari-și scot inele (*digitos exanulare*), c. 1230-1.

² Initum est a pontificibus regni vel proceribus generale concilium, cui potissimum ex optimatibus vel personis ecclesiasticis rerum summam et regni oporteret committi gubernacula; c. 1202 (Viața, de Gulielm). Regele-i dase abația Chaumont; c. 1157.

³ Maximus princeps estis in regno; c. 1152 (Viața citată). Îl ajută arhiepiscopul de Reims și Raoul de Vermandois; *ibid.*

⁴ C. 1202-4 (corespondență).

⁵ C. 1337-8.

⁶ C. 1140 (Viața citată).

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>
I. — Felix Platter	3
II. — Bacon din „Essays“	11
III. — Un martor al luptei comuneros-ilor spanioli	22
IV. — Ercilla	28
V. — Busbecq	35
VI. — Benvenuto Cellini	42
VII. — Abatele Suger de la Saint-Denis, intemeietorul autorității în Franța medievală	51

VERIFICAT
1987